VÁROSSZERKEZET

ÉS

A TÁRSADALMI CSOPORTOK TÉRBELI ELHELYEZKEDÉSE

/Okok és következmények/

- Budapest példáján -

TDK 1978

GYŐRI PÉTER V;NGT.váll-1.

Rövid összefoglalás

Munkámban - előző TDK-dolgozatomra és egyéb kutatásokra támaszkodva - Budapest társadalmi ,térbeli strukturájának egy fajta leirását próbáltam megvalósitani.Célom ezzel az volt,hogy földeritsem léteznek-e Budapesten belül demográfiai,társadalmi,épitészeti stb. szempontok szerint nagyobb homogén területek,s ha igen,melyek azok. A meglévő adatok azt bizonyitották,hogy joggal beszélhetünk a főváros egy olyan belső szerkezetéről,tagozódásáról,amelyben a különböző szerkezeti elemek /"övezetek"/ szignifikánsan eltérő lakásmódot,"belakhatóságot" biztositanak az ottlakók számára,s amelyek között a különböző társadalmi csoportok nem véletlenszerüen,s távolról sem "egyenletesen" oszlanak el.A felhasznált paraméterekre támaszkodva - ugy érzem releváns - a város szerkezetét viszonylag egyszerüen leiró ember csoportok-lakás-városrész majd városrész-város s végül ember csoportok-lakás-városrész-város kapcsolatokat összefoglaló tipológiát készitettem.

A puszta "leiráson" tul megpróbáltam azokra a fő okokra és folyamatokra rávilágitani,amelyek véleményem szerint,s az adatok tanulsága szerint is a mai és elkövetkező városszerkezetet létrehozzák.Előző TDK-dolgozatomhoz képest sokkal részletesebben foglalkoztam itt a városépitési folyamat irányaival,hatásaival.

Végül az ember csoportok-lakás-városrész-város kapcsolatokban rejlő visszahatásokat,elsősorban a városra,mint egészre és az egyes ember csoportokra háramló következményeket vizsgáltam.

Különösen ez utóbbi kérdéskörnél foglalkoztam bizonyos - véleményem szerint igen lényeges - módszertani problémákkal,amelyek főleg a különböző nagyságrendü aggregálásokból adódnak,s amelyeknek tisztázása elengedhetetlenül fontos ahhoz,hogy a városszociológiai vizsgálatok valóban releváns módszerekkel megfelelő eredményeket szolgáltathassanak.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés ..... 1.old.

I.fejezet

Empirikus vizsgálat Budapesten ..... 3.old.

1. Demográfiai megoszlás ..... 3.old.
2. Munkajell.csop.szerinti megoszlás ..... 6.old.
3. Iskolázottság szerinti megoszlás ..... 9.old.
4. A lakásviszonyok eltérései .....1o.old.
5. Összegzés ..... 14.old.

II.fejezet

A városon belüli térbeli elhelyezkedés fő okai ..... 17.old.

1. Hierarchizáltan strukturált társadalom ..... 17.old.
2. Lakáselosztási mechanizmus ..... 19.old.
   b. A két alapmodell kombinációja ..... 21.old.
   c. Lakásrendszer - lakásosztályok - térbeli elh.. 22.old.
   d. Összegzés ..... 26.old.
3. Városépitési folyamat ..... 28.old.

III.fejezet

Összevont tipológia ..... 35.old.

IV.fejezet

A városon belüli térbeli elhelyezkedés fő következményei ..... 4o.old.

1. A városfejlődéssel kapcsolatos következmények ... 4o.old.
2. A "belakhatósággal" kapcs.következmények ..... 43.old.
   a. Lakás ..... 43.old.
   b. Városrész ..... 45.old.

Irodalomjegyzék

Mellékletek ..... 5o-57.old.

BEVEZETÉS

Dolgozatom kiinduló kérdései a következők: Az emberek hogyan "lakják be" a várost,hogyan élnek a városban? Vannak-e különbségek az egyes embercsoportok között atekintetben,hogy hogyan "laknak", hogyan, hol helyezkednek el a város egészében?/Ez lesz az I.fejezet témája./ Ha vannak különbségek,akkor azok milyen okok eredménye képpen és hogyan jönnek létre? /Ez lesz a II.fejezet témája./ És végül,hogy ezek a különbségek -mostmár mint okok - mit eredményeznek,mennyiben befolyásolják ezt a "belakást". /Ez lesz a III. fejezet témája./

Az emberek-város kapcsolat vizsgálatánál először is meg kell néznünk,hogy milyen szerkezeti lépcsőfokokon keresztül létezik ez a kapcsolat.

Minden város első lépcsőben un. z ó n á k-ra osztható. "A zóna...a területileg legnagyobb kategória,melyet nem annyira az ott lakó népesség jellege,mint inkább a földfelhasználás jellemez." /1./ Ilyen zónának nevezhető terület Budapesten a belső, sürün beépitett terület, az azt övező ritkábban beépitett,ipartelepekkel tarkitott terület,a kertes városrészek stb.

Második lépcsőben továbbosztható a város t e r m é s z e t e s ö v e z e t-ekre. "A természetes övezet...valami olyasmit jelent a humán ökológia terminológiájában,mint a "városrész" vagy a "negyed" a mindennapi szóhasználatban." /2./

Harmadik lépcsőben találjuk a s z o m s z é d s á g-okat /Lakókörzeteket/. "A szomszédságra általában ugy tekintenek,mint a városszerkezet lehető legkisebb még értelmezhető egységére.A szomszédság maga területileg nem jelent többet,mint néhány háztömböt,általában pedig egy iskolának a körzetét.Tulajdonképpen a szomszédság leginkább városépitészeti egység,aminek bizonyos kul-

turákban van valamelyes társadalmi tartalma is."/3./

Negyedik lépcsőben vizsgálhatjuk magának a háztömbnek a jellegét./ kertes,tömbös,ezen belül függő folyosós vagy sem,stb./

Végül ötödik lépcsőben vizsgálhatjuk a lakás jellegét. /nagyság,szerkezet,felszereltség,fekvés, stb. szerint/

És mindezekkel kapcsolatban vizsgálatunk tárgya lehet az itt élő emberek egymásközötti közvetlen kapcsolata /szociálpszichológiai kutatások tárgyaként/, közvetett kapcsolata /szociológiai - társadalmi kutatások tárgyaként/.

Ezeket az - inkább csak körülirt - lépcsőfokokat azért kellett végigjárnunk,hogy tisztán lássuk,hogy ennek a vizsgálatnak melyek a vonatkozási területei és melyek nem.Dolgozatomban elsősorban "embercsoportok-lakások" , "lakások-városrészek" , "városrészek-város" kapcsolatokról fogok irni és ha esetleg más régiókba tévednék,azt megpróbálom külön jelezni.

Először tehát az embercsoportok-lakások-városrészek kapcsolatról a jelenlegi helyzet empirikus leirását adnám.

I. FEJEZET

Empirikus vizsgálat Budapesten

Budapest különböző beépitettségü városnegyedeiből reprezentativ mintavétellel ki ~~lett~~ választ~~va~~ tak egy olyan mintát, amelyben képviselve vannak a leglényegesebb tipusok./Kivéve sajnos Pest peremkerületeit./ Az igy kiválasztott városrészeken belül véletlen mintavétellel választódtak ki a vizsgált személyek, lakások. Ezek olyan nagyságu mintát képeztek, amelyen már érdemes volt elvégezni egy részletes szociológiai felmérést, kérdőivek segitségével s amelyek megfelelő reprezentativitást biztositottak. Ezt az adatfelvételt a BUVÁTI hajtotta végre, mintegy tiz év alatt. Ugy gondoltam, hogy az igy összegyült anyag részleges feldolgozása módot adhat bizonyos összefüggő kép megalkotására.

Az egyes városrészek pontos körülhatárolását a dolgozat végén adom meg./1. melléklet/

I./1. Demográfiai megoszlás

A népesség térbeli eloszlása egy nagyvárosban a látszat ellenére nem spontán folyamat. Nagyon is konkrét történelmi, gazdasági, társadalmi tényezők befolyásolják. Hogy ez igy van, azt már abból is megállapithatjuk, hogy a különböző városrészekben az életkor szerinti eloszlás mennyire szignifikánsan eltérő.

Lakók kormegoszlása városrészenként

életkor : a feleség kora	XIII.	Kispest	Pest-erzsébet	Újpest	Belső-pest	Belső-Erzsébet	Belső Józsefv.	Belső Ferencv.	Ltp	Tartós házas
-39	30	27	32	34	25	29	25	31	38	45
40-54	29	30	31	28	31	36	32	32	44	29
55-69	29	34	28	29	33	35	43	37	15	18
70-	12	9	9	9	11				3	8
Σ	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100%

Amint látjuk,a legfiatalabb népesség aránya a társasházas területeken a legnagyobb,45 %. Ezután következnek az uj lakótelepek,ahol speciálisan a középkoruak,4o-54 évesek dominálnak 44 %-os részaránnyal.A többi városrész ezeknél "öregebbek"-nek tekinthetők.Ez utóbbiakon belül is a Belső-pesten lakók között a legnagyobb az 55 éven felüliek aránya /44%/ s ennek egynegyede 7o évesnél is idősebb.Összegezve azt mondhatjuk,hogy

domináns korcsoport	városrészek
fiatal	társasházas
középkoru	uj lakótelepek
öreg	XIII.,Kispest,Pesterzsébet,Ujpest,Belső-pest.

Az életkor szerinti különbségekből adódik természetesen, hogy a fiatalabb városrészekben nagyobb a gyerekek száma is. Ezen az általános megállapitáson belül azonban még egyéb megfigyeléseket is tehetünk:

Családok összetétele városrészenként

család összetétele	Kispest	Pesterzsébet	Ujpest	Belsőpest	Lakótelepek	Társasházas
házaspár	32	38	29	29	21	26
hp. 1gyerekkel	21	23	29	24	35	33
hp. 2 gyerekkel	13	14	12	11	22	17
hp. 3v. többgyerekkel	3	2	3	3	5	3
egyszülős család	10	7	11	11	10	6
egyedülállók és idősek család	21	16	16	22	7	15
Σ	100	100	100	100	100	100 %

Látható,hogy a legfiatalabbnak mondható lakótelepi és társasházas részek között máris két nem elhanyagolható különbség található.Az egyik,hogy a társasházas családoknál a második,harmadik gyerek ritkább /2o%/. Ennek magyarázata lehet,hogy a társasházakban magasabb az együttélési arány /nagyszülők is/. Másrészt a társasház épitése nagyobb költségeket ró a fiatalokra

és ezért még % "várnak a gyerekkel".A lakáspolitika hatása is érződik itt.Egyrészt abban,hogy az uj lakótelepiek,a tanácsi lakásokhoz jutók a második gyerek után plusz kedvezményt kapnak.Másrészt abban,hogy -mint majd látni fogjuk- a társasház épitők közt magasabb az értelmiségi családok aránya,ahol a gyerekszám gyakran alacsonyabb az átlagnál.

Másik különbség a két városrész között,az egyedülállók arányánál mutatkozik /7 ill. 15 % /. Ez összefüggésben van a 7o év fölött lévők arányában mutatkozó különbséggel/ 3 ill. 8 % /. A régi -főleg pasaréti- társasházakban élő idős emberek társasháztulajdonából adódik az eltérés nagy része.

E kettő és a többi városrész közötti különbségek "természetesnek" hatnak az előzőekben emlitettek után.Az egyedülállók és töredék családok magasabb aránya /16-22 % / az öregebb városrészekben a nyugdijasok,özvegyek magasabb arányának tudható be, de annak is,hogy a töredék családok,egyszülős családok anyagi okokból sokkal nehezebben juthatnának lakáshoz,sokkal inkább kényszerülnek a belső területek rosszabb minőségü lakásaiba költözni.A lakáspolitika másik oldala is tükröződik itt,amennyiben az uj lakótelepeken jobb,kulturáltabb körülmények között lakó családoknál 62 % a gyermekkel élő házaspárok aránya,mig a rosszabb lakásokkal ellátott egyéb negyedekben ez az arány csak 37-44%.

Összességében az mondható,hogy egy-két gyerekes,együttélő "normál" családok dominálnak a lakótelepeken és a társasházas területeken /57,5o %/./Ez az arány a többi területeken 34-42 % között mozog./ "Csonka" család /házaspár gyerek nélkül,egyszülős család és töredék család/ jellemző Kispesten,Pesterzsébeten,Ujpesten és Belső-pesten,ahol ezek aránya 53-62 % között mozog.

I./2. Munkajelleg-csoport szerinti megoszlás[x]

Foglalkozási csoportok szerinti megoszlás városrészenként

terület / családfő	XIII.	Kispest	Pest-erzs.	Újpest	Belső-pest	B. Erzs.	B. József.	B. Ferenc	Ltp.	Társas-ház	Pasarét	Szabh. negy.	Zugló
munkás	34	27	35	36	26	21	23	24	28	13	10	8	22
alkalmazott	22	26	23	24	27	28	24	30	30	21	20	17	28
értelmiségi	6	5	5	6	11	11	17	16	12	40	42	54	19
nyugdíjas volt szellemi	4	30	30	25	10	9	16	14	7	10	10	8	16
nyugdíjas volt fizikai	32	8	5	5	21	28	16	14	12	2	2	3	1
egyéb	2	4	2	4	5	3	4	2	1	13	16	10	14
Σ	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100 %

Egész sok % "történelmi" alakitó tényező hatását kell figyelembe vennünk. Vázlatosan emlitettük már azokat, amelyek kiváltják, hogy idősebb és fiatalabb városrészek jöjjenek létre. Azonban a táblázat alapján láthatjuk, hogy a magas nyugdijas-arányu városrészek között is jelentős eltérés mutatkozik. Hogy mennyire mély nyomokat hagyott a Horthy-korszak kishivatalnokokat kis, családiházas parcellákra telepitő politikája, azt mutatja a volt szellemi foglalkozásu nyugdijasok kiemelkedően magas aránya /30 %/ Kispesten /volt Wekerle-telep hatása/, Pesterzsébeten /30 %/ és Ujpest központjában /25 %/ . Ezzel szemben érthetően magas /32 %/ a volt fizikai dolgozók aránya Angyalföld munkások lakta részén.

[x] A II. fejezetben térnék majd ki bővebben arra, hogy a munkamegosztásban elfoglalt hely alapján képzett rétegeket felhasználva mennyiben számithatunk a valóságos folyamatok reális feltárására. Most elégedjünk meg azzal, hogy ezek a bontások állnak a rendelkezésünkre.

A háboru utáni -volt középosztály tulajdonában lévő nagyobb lakások- társbérletesitésének,fizikai dolgozók beköltöztetésének nyomai inkább csak a belső-pesti városrészekben lelhetők fel,sokkal kevésbé a társasházas területeken,ahonnan ezek a csoportok a lakáspiaci mechanizmusok hatására fokozatosan kiszorultak.

Még figyelemre méltó,hogy ugyanott,ahol olyan magas a volt szellemi foglalkozásu nyugdijasok aránya /25-3o %/, a legalacsonyabb arányu a jelenlegi értelmiségi réteg / 5-6 %/./Ujpest, Kispest,Pesterzsébet/[x]

Mindezek tükrözik lakáspolitikánk történelmi vonulatait.Hogy ez a helyzet ma is fennáll,ahhoz már jelenlegi lakáspolitikánknak is sok köze van.A mostani lakáspolitika hatása jobban lemérhető a fiatalabb városrészekben található megoszlásokon.

A lakótelepeken nagyjából egyenletes eloszlás mutatkozik,bár amig a többi városrészben /a társasházasok kivételével/ az alkalmazottak,értelmiségiak aránya 3o-4o % körül mozog,addig itt 52 %.Vagyis ezek a rétegek láthatóan az átlagosnál nagyobb arányban jutnak a jó minőségü uj lakásokhoz.

Ami a leginkább szembeszökő az a társasházas városrészek foglalkozási strukturája.A társasházas kategórián belül is megfigyelhető egy tendencia-szerü sorrendiség.A társasházas városrészek fiatalságát pontosan követi a nyugdijasok arányának sorrendje: Szabadság hegy,Pasarét,Zugló /11,12,17 % /. Ugyanez az értelmiségiek arányánál forditott /54,42,19 % /. Ez pedig azt mutatja,

[x]Ennek részben az lehet a magyarázata,hogy az itt lévő szük parcellákon terjeszkedésre nincs lehetőség és az itt második generációban értelmiségivé válók számára az együttélés illetve a rossz minőségü hozzácsatolt házrészben élés nem megfelelő.

hogy egy mai tendenciával van dolgunk,amikoris az értelmiség nagy számban törekszik uj kertvárosi részek felé.

Még figyelemre méltó,hogy az egyéb kategóriába esők, vagyis főleg az önállóak,kisiparosok,kiskereskedők arányában is a társasházas területek javára nagy arányeltolódás mutatkozik /16% mig van,ahol 1% /.Az uj lakótelepeken,ahol 1%-os az arányuk,ez esetleg gondokat okozhat bizonyos szolgáltatások terén.

A társasházas területeken a munkások aránya egészen kicsi, / 13% /,mig az értelmiségiek aránya,nyugodtan mondhatom,patológikusan magas.Pasaréten 42%, Szabadság hegyen 54% ! Ha figyelembe vesszük,hogy a jövedelmek és a foglalkozási csoportba tartozás között szoros kapcsolat van,ahogy Ferge Zsuzsa irja,a jövedelmeket meghatározó "társadalmilag meghatározott és meghatározó fakżorok közül /iskolai végzettség,lakóhely stb./ valóban a munkajelleg - csoport szerepe a legnagyobb" /4./ ,akkor világossá válik,hogy miért éppen ez a réteg az, amelynek ilyen nagy része a drágább,jobb területeken található.

Egyenlőre mindenesetre annyit mondhatunk,hogy

- a társasházas területeken dominánsan értelmiségiek laknak /40%, volt szellemiekkel 50% /,/meg kell jegyezni,hogy Zugló inkább a lakótelepekhez áll közelebb/,
- a belső-pesti városrészekben dominánsan munkások,alkalmazottak / 26+27 = 53% ,illetve munkások 26 + volt fizikaiak 21 = 47%/?
- a kijjebb eső területeken /Kispest,Pesterzsébet,Ujpest/ főleg munkások és volt szellemiek laknak /57-65%/.Itt tükröződik, hogy hogyan változhat meg egy terület társadalmi összetétele aránylag rövid idő alatt.

Angyalföld "kilóg" ebből a sorból,mert mint hagyományos munkás terület itt dominánsan fizikaiak és volt fizikaiak laknak /34+ 32% = 66% /.

- Az uj lakótelepek a "közép" kategóriába sorolhatóak társadalmi összetétel szempontjából.

L./3. Iskolázottság szerinti eloszlás

Ha mindehhez hozzávesszük még az iskolázottság szerinti adatokat, akkor méginkább meggyőződünk arról, hogy itt egy sajátos, folyamattal kell számolnunk.

Iskolázottsági megoszlás városrészenként

családfő	XIII.	Kispest	Pesterzs.	Újpest	Belsőpest	Lakótelep	Társasház	Pasaréti	Szab.hegy	Zugló
8 ált.alatt	42	40	39	40	35	17	10	9	6	15
8 ált.	36	40	42	39	34	35	21	17	15	34
érettségi	16	13	14	15	19	27	26	28	22	30
egyetem/ főiskola	6	7	5	6	12	21	43	46	57	21
Σ	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100%

Egyes területeken az egyetemet végzettek aránya 43-57 %!, mig más városrészekben 5-12 %. Az aránykülönbségek itt is, akárcsak a foglalkozási megoszlásnál néhol 11-szeresek ![x]

Tehát egyetemi végzettség dominál a társasházas területeken, ezen belül is a Pasaréten és a Szabadság hegyen /46-57 %/.

Érettségivel vagy egyetemi végzettséggel rendelkezők laknak nagy arányban az uj lakótelepeken és Zuglóban /48-51 %/.

Belső-pest már nagy lemaradással követi az előző területeket, itt 8 általánossal, vagy annál magasabb végzettséggel rendelkezik a családfők 65 %-a.

A többi területeken pedig a nagy többség maximum 8 általánossal rendelkezik /78-81 %/ és csak elenyésző százaléknak van egyetemi végzettsége /5-7 %/.

[x] Hogy ez mit jelent az emberi kapcsolatok kialakitása, az életmód minták átvétele, a szocializáció szempontjából, azt most nem tudjuk bővebben megvizsgálni.

Az I./2. és az I./3. részben megfigyelhető megoszlások számszerüsitésének alkalmas eszköze a disszimilaritási index, amely megmutatja a képzett csoportok térbeli "távolságát" illetve a területi megoszlásukban levő különbségeket./27./

A disszimilaritási index kiszámitásának módja : A csoportok területi egységenkénti arányszámának különbségeit összegezzük, s azt osztjuk kettővel. Például :

Terület	Fogl.csop. A	Fogl.csop. B	Különbség
1	10	15	5 %
2	60	40	20 %
3	30	45	15 %
Összesen:	100	100	40 % : 2 = 20 %

azt jelenti, hogy az egyik csoportba tartozó egyének 20 %-ának kellene más területre költözni, hogy a két csoport megoszlása azonos legyen. Ez az arány minél magasabb, annál egyenlőtlenebbül oszlanak el a csoportok a térbeli egységek között.

Budapastre az általam felhasznált adatbázissal nagyjából megegyező adatok alapján Varga Margit kiszámitotta egyes foglalkozási csoportokra és iskolai végzettség szerinti csoportokra a disszimilaritási indexet, s ezek a következők lettek : /28./

Főbb foglalkozási csoportok lakóhelyi megoszlásának disszimilaritását kifejező mutatók :

Foglalkozási csoportok	munkás	alkalmazott	értelmiségi
munkás	—	13,1	39,1
alkalmazott	—	—	30,1
értelmiségi	—	—	—

Iskolai végzettség szerinti csoportok disszimilaritási mutatói :

Iskolai végzettség	8 ált. alatt	8 ált	érettségi	egyetem
8 ált. alatt	—	12	32	48
8 ált.	—	—	20	37
érettségi	—	—	—	22
egyetem	—	—	—	—

Vagyis például az egyetemet végzettek 48 %-ának kellene más lakóterületen laknia, hogy megoszlása a 8 ált.-t se végzettek megoszlásával megegyezővé váljék. Mint látjuk, a "távolságok" igen markánsan kirajzolódnak az index alapján.

I./4. A lakásviszonyok eltérései

A rétegek térbeli eloszlásának a lakásviszonyokkal való kapcsolatát nézzük meg a következőkben részletesebben.

Ha megfigyeljük a belső-erzsébetvárosi negyed lakóépületeinek korösszetételét,

Épületek épitési ideje

Épület építési ideje	-1850	1851 -1899	1900-1919	1920-1944	1945-	Σ
Belső-Erzsébetváros	8	55	27	8	2	100 %
Budapest	19,0		50,9		30,1	100 %

akkor látjuk,hogy éppen itt,ahol a népességen belül a nyugdijasok aránya az egyik legmagasabb /37%/ , a lakóépületek 63 %-a 7o évesnél öregebb és csak lo %-a 5o-6o évesnél fiatalabb! Magas /49%/ a relative rosszabb átlagjövedelmü munkások illetve volt fizikai dolgozók aránya is. Tehát általában az elöregedés.illetve a leromlottság jellemző erre a területre.Hasonló a helyzet a többi belsővárosrésznél is, s az némileg jobb képet mutató távolabbi városrészeknél is.

Épületek épitési ideje a városrészekben

városrész \ építés ideje	-1889	1890-1914	1915-1944	1945-	Σ
Kispest	6	47	38	6	100
Pesterzsébet	2	16	45	16	100
Újpest	17	37	10	15	100 %

Természetesen a társasházas és az uj lakótelepi részek mutatják a legjobb arányokat.[x]

Mindemellett a belső városrészekben lévő lakások relative kis értékkel birnak:

[x] Hogy ez igy alakult,az egyrészt a város természetes növekedéséből,másrészt az égető lakásinségből adódik.Mivel a mennyiségi lakásigények mielőbbi kielégitésére koncentráló lakáspolitika nem képes egyidejüleg a szükséges alapos felujitásokat is elvégezni.Igy jött létre a megengedhetőnél nagyobb arányu leromlás egyes területeken.Az ujabb ötéves tervekben megfigyelhető az a törekvés,hogy nagyobb területeken rekonstrukciókat,rehabilitációt hajtanak végre./Erről bővebben a II.fejezetben lesz szó./

Lakások szobaszám szerinti megoszlása

Lakószobák száma	Belső-Erzsébet	B-József v.	B-Ferenc v.	Belsőpest	Ujpest
1 szoba	40	44	21	49	68
2 szoba	40	37	34	35	24
3 v. több szoba	20	19	45	16	8
Σ	100	100	100	100	100 %

Mint látjuk,a belső városrészekben az egyszobás lakások aránya 49 %, igen magas.Ha az egy-kétszobás lakások magas arányát összevetjük a már tárgyalt népességi×, épület kormegoszlási×, foglalkozási strukturával,akkor szomoru kép bontakozik ki elöttünk a városrész állapotáról.Mostmár érthetővé válik,hogy a magas átlagéletkor mellett mi a magyarázata annak,hogy 53 %-ot tesz ki itt a gyermektelen,vagy egy-gyermekes házaspárok száma.Ujpesten,ahol az egyszobás lakások aránya 68 %!,nagyon magas értéket ér el az ilyen családok aránya /58 %/. A népességnek ezt az eloszlását, vagyis hogy ott a legmagasabb a kiscsaládok aránya,ahol a legnagyobb a kislakások aránya,lehetne éppen természetesnek is venni.Azonban tudnunk kell,hogy itt a kislakásokkal többnyire együttjár a lakás rossz felszereltsége,alacsony komfort fokozata is.

Lakások komfort szerinti megoszlása városrészenként

lakás felszereltsége	Belső-Erzsébet	Belső-Ferenc v.	Belső-József v.	Belső-pest	Ujpest
csak konyha	29	7	21	34	59
belső WC is	7	8	10	10	4
fürdőszoba is	64	85	69	56	37
Σ	100	100	100	100	100%

lakás felszereltsége	Kispest	Pesterzs	Ujpest
vízvezeték sincs	24	42	6
vízvezeték van	39	20	53
belső WC is	6	2	4
fürdő-szoba is	31	36	37
Σ	100	100	100 %

Mint látjuk valóban épp Ujpesten 59 % azoknak a lakásoknak az aránya,melyekben se fürdőszoba,se WC nincs,annak ellenére, hogy csupán a lakások 6 %-ába nincs bevezetve a viz.

Ha ehhez még hozzáveszük,hogy az uj lakótelepi és társasházas területeken szinte loo %-os az ilyen jellegü ellátottság,

akkor érzékelhetjük,hogy ezek csak megerősitik az eddig leromlottabbnak vélt területekről alkotott képünket.

De ne legyünk restek,és nézzük meg,hogy 1975-ben milyen lakásokat épitettek egész Budapest területén:

1975-ben épitett lakások felszereltsége

összes épített lakás =100%	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.	XIV.	XV.	XVI	XVII.	XVIII	XIX	XX	XXI	XXII
Ebből gázvezetékes	100	90	99	90	100	100	99	100	100	84	99	90	99	80	93	60	12	27	70	89	55	73
Ebből csatornával	100	90	99	99	99	100	100	100	100	99	99	98	99	99	99	66	12	27	75	93	94	75
Ebből korszerű fűtéssel	100	93	100	99	99	41	100	100	100	99	100	92	100	99	97	63	17	49	84	95	100	90

Ha ezt nem látnánk,akkor még azt hihetnénk,hogy az alacsony komfort fokozatu lakásokban bővelkedő területek pusztán "történelmi örökségekként" kezelendők.Nyilvánvalóan nem csak azok. Mint látjuk még mindig vannak olyan területek,ahol társadalmi, gazdasági,infrastrukturális hiányosságok miatt az áldatlan helyzet ujratermelődik.Hogy az ilyen fővárosi területek még a kisvárosi szintet sem érik el, az köztudott.

Pusztán azért tartom érdemesnek erre ismét felhivni a figyelmet, mert egyrészt /de jure/ a fővárosban élés,de effektive /de facto/ ilyen körülmények között élés konfrontációjából sok sulyos társadalmi jelenség részben/!/ megmagyarázható./devianciák,normák el-nem-fogadása,család felbomlások,stb/ Másrészt mert az ilyen jellegü problémák felvetése egyre inkább a budapesti agglomerációs területre tolódik át,ami szerintem nem indokolt.

A lakásviszonyokat közelebbről tükrözi az,hogy hány lakó jut egy lakószobára:

fő/szoba	XIII.	Kispest	Pesterzsébet	Újpest	Budapest	Lakótelep	Társasház	fokozat
max 1,5	25	33	38	26	38	43	61	jó
1,6 – 2,0	35	35	36	30	33	35	27	közepes
2,1 –	40	32	26	44	29	22	12	rossz
Σ	100	100	100	100	100	100	100%	

Az eddig emlitett következtetéseket innen is xxxxxxxx levonhatjuk.Vagyis hogy a lakótelepeken,de különösen a társasházban lakók laksürüség szempontjából is a legjobb feltételekkel rendelkeznek.Jó laksürüségü lakásban lakik 43 illetve 61 %-uk. Mig a többi városrészben lakással rendelkezők általában rosszabb körülmények között laknak ilyen szempontból is.Közepes,rossz laksürüségü lakásban lakik 62-75 %-uk.Itt is jelentkezik a belsőpesti városrészben lakó kiscsaládok,töredék családok magas számának hatása,mivel az alacsony szobaszám ellenére /egyszobás 49%/ 2 fő/szoba laksürüség felett viszonylag kevesebb,csak 29 %-uk lakik.

Érdemes még elgondolkodni azon is,hogy az uj lakótelepi lakások nagyobbik része /57 %/ is csak közepes vagy rossz kategóriába esik.Ez rámutat arra,hogy az ujonan épitett lakások szobaszám szerinti összetételén még jelentősen javitani kellene. Ha még azt is számba vesszük,hogy itt él a kegfiatalabb népesség a legnagyobb arányban,tehát még további gyermekekkel kell számolni,akkor kérdéses,hogy nem várható-e ennek a helyzetnek a további romlása! Emellett figyelembe kell venni azt is,hogy a lakótelepi szobák az átlaghoz képest kisebb alapterületüek s igy már ez a helyzet is rosszabb a számokból megfigyelhetőnél!

A lakások korát,ellátottságát,nagyságát és laksürüségét összegezve azt mondhatjuk,hogy:

- j ó -nak tekinthetők az uj lakótelepi lakások,mert nem rég épültek,komfortt szempontjából élenjárók,laksürüségük közepesnek tekinthető.Ide sorolhatjuk a társasházas területeket is, mert viszonylag ujak,közepesen-jól felszereltek,laksürüség szempontjából pedig élenjáróak.
- r o s s z -nak tekinthetők az ujpesti,pesterzsébeti,kispesti,

XIII,kerületi lakásállomány,mert egyrészt igen régen épültek,84-94 %-uk a háboru elött épült/!//1974-es adat/, felszereltségük igen alacsony fokon áll, 63-69 %-ukban nincs fürdőszoba,sok helyen a viz bevezetése sem történt meg: Kispest 24 %,Pesterzsébet 42 %/!/.Igen sok az egyszobás lakás /Ujpest 68%/. És laksürüség szempontjából is a közepes-rossz kategóriába tartoznak /62-75 %/.

Ide sorolhatjuk még a kelet-pesti területeket is,ahol valószinüleg a lakások kormegoszlása jobb képet mutatna,de a felszereltség, mint láttuk, nagyon alacsony foku.És ezt csak csekély mértékben ellensulyozhatja /ha ellensulyozza egyáltalán/ a valószinüleg valamivel nagyobb terület,kisebb laksürüség.

- k ö z e p e s -nektekinthetők a belső-pesti városrészek lakásai, ahol a lakások ugyan nagyon öregek,de komfortosság szempontjából valamivel jobban állnak,mint az előző csoportba tartozók /56 %-ukban,többségükben fürdőszoba is van/. Az egyszobás lakások aránya is valamivel alacsonyabb 49 %.És a laksürüség alapján is leginkább közepesnek mondható /38 % jó, 33 % közepes,29 % rossz/.

I./5. Összegzés

Ha most a lakók-lakások-városrészek kapcsolatot az eddigiek alapján aggregáltan áttekintjük,akkor a következő általánositott csoportositást hajthatjuk végre:

A/ T á r s a s h á z a s területek :

Dominánsan fiatal,értelmiségi,egyetemi végzettséggel rendelkező családfők által vezetett "normál" családok laknak jó

minőségü,szövetkezeti, illetve magánlakásokban./Szabadság hegy,Pasarét,Zugló/

B/ U j l a k ó t e l e p i területek

Dominánsan középkoru,munkás,alkalmazott, ill. értelmiségi,legalábbis érettségizett családfő vezette "normál" családok laknak jó minőségü,tanácsiértékesitésü vagy bérlakásban.

C/ B e l s ő - p e s t i területek

Dominánsan öreg,munkás,alkalmazott,közepes végzettségü családfő vezette "csonka" családok laknak átlagosan! közepes minőségü tanácsi bérlakásokban./Belsőerzsébet,-józsef,-ferencv./

D/ K ü l s ő v á r o s r é s z k ö z p o n t o k területei

Dominánsan öreg,munkás és volt szellemi foglalkozásu,alacsony végzettségü családfő vezette "csonka" családok laknak dominánsan rossz minőségü tanácsi és magán lakásokban./Ujpest, Kispest,Pesterzsébet/

E/ P e r e m területek

Feltehetően dominánsan középkoru,munkás,alacsony végzettséggel rendelkező családfő vezette"csonka" családok laknak itt dominánsan rossz minőségü magántulajdonu lakásokban.

/ A tipusokról lásd az I.fejezet összevont táblázatát a köv.oldalon!/

Természetesen itt csupán átfogó /statisztikai/ tendenciákról van szó,amelyek ilyen aggregálási szintem forhatok meg.

Minket ezekután az érdekel,hogy helyileg hol, és miért éppen ott helyezkednek el ezek a területek a városban /lásd II. fejezet/. Vagyis a városrész-város viszonyát fogjuk bekapcsolni az okok leirása közben.

Emberek - lakások - városrészek összefogyaló táblázata
az I. fejezet alapján

Dominálás ismérvek / Vizsgált területek	Család				Lakás		
	családfő kora	családi összetétele	családfő foglalkozása	iskolázottsága	minősége	a birtoklás formája	
A) Társasházas területek	fiatal: X	normál: X	értelmiségi: X	egyetem: X	jó: X	szövetkezeti és magán: X	
B) Újtelepítéses területek	középkorú: X	normál: X	munkás, alk. értelm.: X	egyetemi v. érettségi: X	jó: X	tanácsi és szövetk.: X	
C) Belsőnegyedi területek	öreg: X	csonka: X	munkás, alkalm.: X	közép: X	közepes: X	tanácsi: X	
D) külső városszéki lakótelepek területei	öreg: X	csonka: X	munkás, volt munkás szellemi: X	max. 8 általános: X	rossz: X	tanácsi és magán: X	
E) Peremterületek	középkorú: ?	csonka: ?	munkás, volt munkás: X	max. 8 általános: X	rossz: X	magán: X	

II. FEJEZET

A városon belüli térbeli elhelyezkedés fő okai

A társadalom csoportjainak, rétegeinek városon belüli térbeli elhelyezkedését véleményem szerint három fő okcsoportra lehet visszavezetni:

1. Hierarchizáltan strukturált társadalom
2. Lakáselosztási mechanizmus
3. Városépitési folyamat

Ezen okcsoportok bizonyos elemeinek összejátszása esetén viszonylag homogénebb társadalmi összetétellel rendelkező lakóterületek jöhetnek létre, ahogy ezt Szelényi Iván irja:" Azonos lakásosztályba ... a lakásrendszer müködése miatt társadalmi összetétel szempontjából aránylag homogén népesség kerül, vagyis ha nagy területeket lakásosztály sze mpontjából homogénen épitünk be, ott viszonylag egynemü társadalomra kell számitanunk." /5./

Mielőtt azonban ezen okcsoportok közös eredményeit megnéznénk, vegyük szemügyre őket közelebbről !

II./1. Hierarchizáltan strukturált társadalom

"Azokat az össztársadalmi szinten megjelenő csoportokat keressük, amelyek a legfontosabb társadalmi különbségek hordozói és amelyek egymás közötti viszonyai a társadalmi fejlődés szempontjából alapvetőek."/6./ Mint ilyenek, ezek a társadalmi csoportok a munkamegosztás során kialakuló viszonyok, másrészt emberek, embercsoportok közötti viszonyok, vagyis társadalmi viszonyok. A társadalom nagy csoportjai, az osztályok döntően a tulajdonviszonyok jellegétől függően alakulnak ki. A kisebb /nem számszerüségüket,

hanem jelentőségüket tekintve/ társadalmi csoportok,rétegek szintén innen eredeztethetőek,de már áttételesebb az alapvető tulajdonviszonyokkal való kapcsolatuk.

A szocializmusban is létezik a társadalom hierarchikus strukturáltsága,rétegekre oszlása.FergeZsuzsa szerint a társadalmi rétegek a következő dimenziók mentén alakulnak ki :

- a munkában elfoglalt hely / vezető-vezetett / ,
- a végzett munka jellege /szellemi,mg.fizikai,nem mg.fizikai / ,
- a munka tárgyának tipusa /közvetlen fizikai munka,nem fizikai m./,
- a végzett munka bonyolultsági foka / alkotó vagy rutinos jelleg, szakképzettség /. /7./

Másodlagos csoportképző elemek szerinte a lakóhely tipusa,az etnikai hovatartozás,az életkor és a nem.Ezek részben az elsődleges társadalmi csoportba tartozás okai,előtményei,részben azok következményei. A lakóhelynél például a falun vagy városban lakás hatást gyakorol az elérhető szakképzettség szinvonalára, illetve a végzett munka jellegére. Ugyanezek az ismérvek azonban vissza is hatnak arra,hogy a lakóhely falun lesz-e vagy városban.

Mindenesetre látnunk kell,hogy sok területen a konkrét folyamatok,mechanizmusok,ok-okozati kapcsolatok pusztán a munkamegosztásban elfoglalt hely szerinti rétegződés segitségével nem magyarázhatóak relevánsan.Ezt annak ellenére állitom,hogy dolgozatomban én is részben a munkajelleg-csoportok szerinti hierarchiát használom fel,független változóként.

Azonban nem kerülhetjük meg azt a gondolatot,hogy "Társadalmunk strukturájának vizsgálata csak akkor lehet eredményes, ha nemcsak a még fennmaradó munkamegosztási vagy tulajdonosi különbségekre koncentrálunk,hanem azokat az uj strukturális viszonyokat is keressük,amelyek a szocialista épités során alakultak ki,tehát a létező különbségek feltérképezésén tulaz azok mögött meghuzódó strukturát tárjuk fel,Ebbe az irányba mutatnak azok a

kutatások,amelyek -ha egyes megállapitásaik vitathatóak is- egy konkrét intézményrendszer strukturális összefüggéseinek vizsgálatára törekszenek,mint Ferge Zsuzsa és mások oktatási-rendszervizsgálatai vagy Szelényi Iván és Konrád György kutatásai a lakás- és településrendszerről."/8./

Szelényi Iván és Konrád György ezekben a munkáikban - a munkajelleg-csoportok hierarchiáját is felhasználva- uj,sajátosan a lakáselosztási-,településrendszerre illő,azzal releváns fogalomrendszert hoztak létre.Meg kell jegyezni,hogy ez a fogalomrendszer még annyiban is speciális,hogy konkrétan a többlettermék redisztributiv szétosztásából való részesedés leirására szolgál. "A redisztribuciós mechanizmus a lakásgazdálkodás területén is érvényesül,ezért a lakásosztályt értelmesen a hazai feltételek között ugy határozhatjuk meg,hogy ki milyen helyet foglal el a lakásrendszer állami szubvenciós szisztémájában.Az,hogy ki milyen lakáshoz jut /uj állami bérlakáshoz,régi állami bérlakáshoz,szövetkezeti lakáshoz,OTP öröklakáshoz,saját családi házhoz/, meghatározza,hogy milyen mérvü szubvenciót kap,miként részesül a nemzeti jövedelemnek a lakásrendszeren keresztül történő ujrafelosztásában."/9./

A következőkben azt fogjuk megnézni,hogy a lakáselosztási rendszer kiket milyen "lakásosztályba" sorol /II./2./ , majd,hogy ezek a "lakásosztályok" mutatnak-e valamiféle speciális térbeli elhelyezkedést Budapesten/ II./3. / .

II./2. Lakáselosztási mechanizmus

II.2./a. A lakásrendszer két alapmodellje

Mint majd látni fogjuk,a különböző társadalmi csoportok térbeli elhelyezkedésének jelenlegi konkrét folyamatában döntő szerepet játszik a lakáselosztási rendszer jellege.Ez alapvetően függ a társadalom fejlettségi fokától,gazdasági rendjétől, berendezkedésétől.Jiri Musil szerint :" Éppen ezért teljes joggal beszélhetünk lakásrendszerről,mint egymással kölcsönösen

összekapcsolt olyan intézmények funkcionális egységéről, amelyek egyrészt a lakásépitéshez szükséges eszközök felhalmozását biztositják,másrészt pedig felépitik,elosztják és kezelik a lakásokat." /1o./

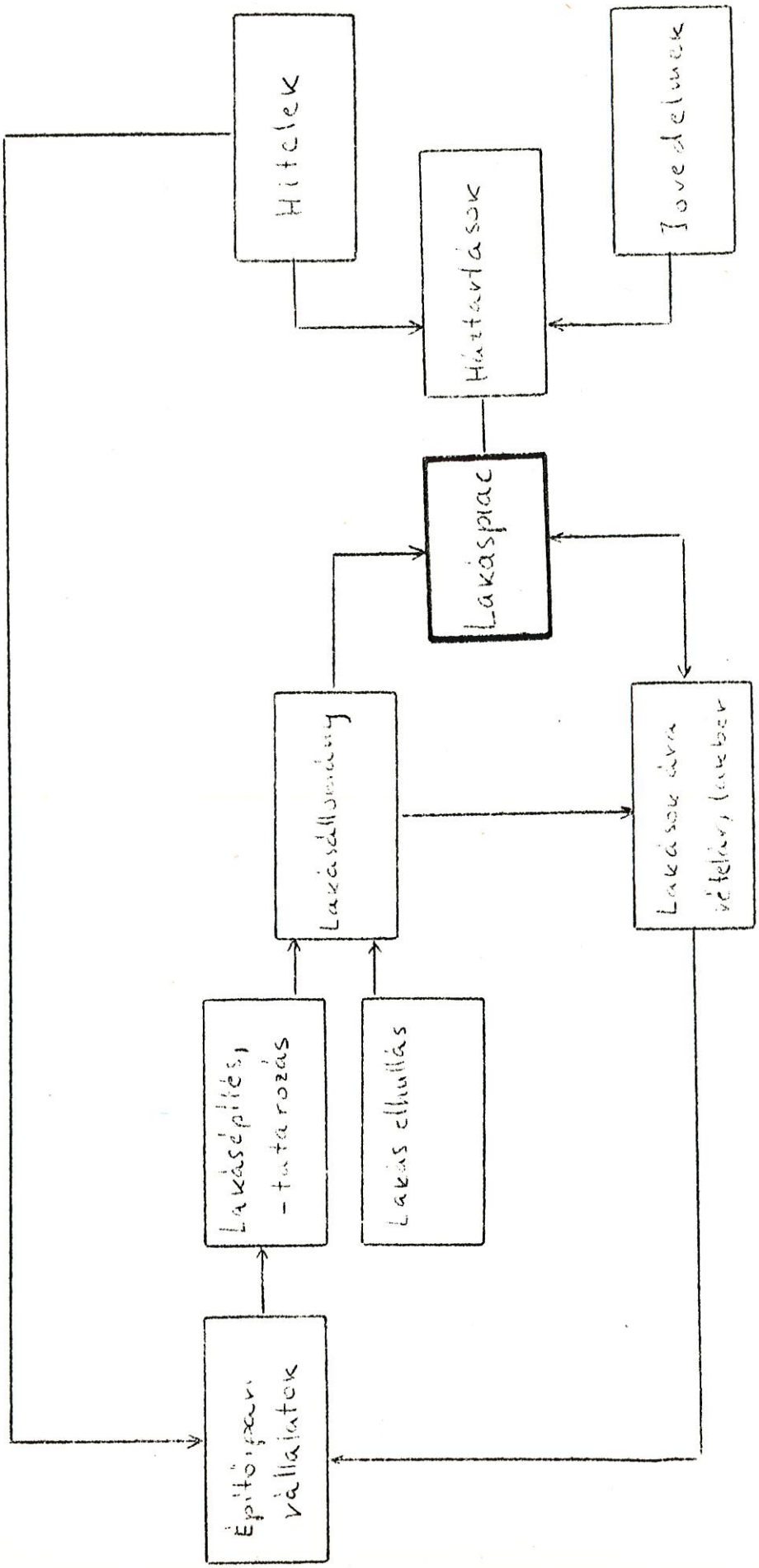
A lakásrendszer két alaptipusát /ideál-tipusát/ különböztethetjük meg: a tiszta piaci és a központilag meghatározott rendszert. /lásd köv, oldalon/

A tiszta piaci modellben a döntő tényező a lakáspiac. Itt ugyaugy mennek végbe az egyes gyártási,hitelezési,vásárlási és egyéb gazdasági folyamatok,mint más tiszta piaci rendszerben mozgó áruk esetén.Persze figyelembe véve azokat az eltéréseket, amelyek abból adódnak,hogy a lakás sokkal rugalmatlanabb kinálattal rendelkező áru,mint bármely más jelenlegi fogyasztási cikk.Szociál-,társadalompolitikai meggondolások nem játszanak szerepet ebben a szisztémában.Döntően a vásárlóképességtől,a hitelképességtől és az épitőipar alakulásától függ a lakáshelyzet alakulása.

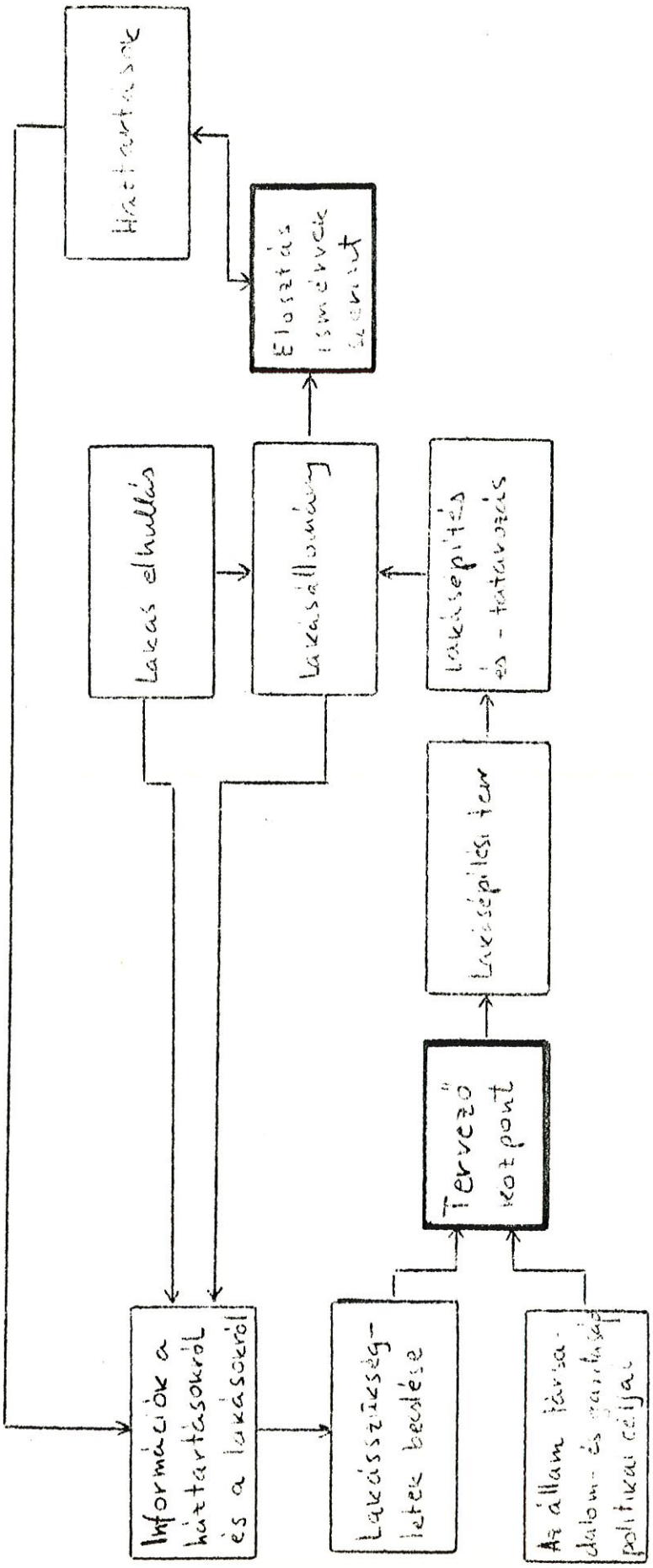
A központilag meghatározott helyzetben egész más a helyzet.A vásárlóképesség,a fizetőképes kereslet és ezzel a lakáspiac ki van zárva a rendszerből.Ennek helyét a központi elemzések,tervek,igénybesorolások veszik át. "Jogszabályok formájába öltöztett társadalmi normák helyettesitik a lakáselosztásnak az értéktörvény müködésére alapozott gazdasági mechanizmusait."/11./

Ennél a modellnél nagyon lényeges a lakásszükségletek helyes mennyiségi és strukturális becslése és azok pontos végrehajtása.Kulcskérdés még az igényjogosultság megfelelően konzisztens,a gyakorlatban pontosan alkalmazható rendszerének kiépitése.

A lakásrendszer tiszta piaci modellje :

A lakásrendszer központi irányitási modellje :

II.2./b. A két alapmodell kombinációjának kérdései

Természetesen egyik modell sem található meg ilyen tiszta formában.Általában a kettőnek valamilyen kombinációja jön létre. Az már a társadalmi formától,gazdasági helyzettől is függ,hogy melyik modell kap nagyobb szerepet.

A kombinált alkalmazás már önmagában is számos probléma forrásául szolgál.Ebben az esetben a központi szervek elképzelései gyakran nem valósulhatnak meg eredeti formájukban,mert a piaci mozgások keresztezik azokat,A szubvenciók és a szabad piaci értékesithetőség egymásmellett létezése egyeseket indokolatlanul magas részesedéshez juttat a társadalmi javak ujraelosztásánál.Ezzel párhuzamosan,másokat a központi erőfeszitések ellenére sem sikerül stabilan jobb körülmények közé helyezni.Ilyenek például azok az esetek,amikor egy családot szociális indokok alapján egy államilag erősen dotált bérlakásba költöztetnek,de ezek után a lakásbérlő elcseréli ezt a lakást egy rosszabb,a lakáspiacon olcsóbb lakásra.A szociálisan támogatott inkább visszatér ebben az esetben egy alacsonyabb szinvonalu lakásba,csakhogy készpénzhez juthasson,míg a helyére beköltöző a szociálpolitika szempontjából indokolatlan előnyhöz jutott.

Ezeken kivül megmaradnak a tiszta központi rendszerben rejlő problémák is.Vagyis a lakásszükséglet megfelelő becslése és az igényjogosultság egzakt ismérvrendszere kidolgozásának problémái.

A következőkben azt próbálom kimutatni,hogy mennyiben határozza meg ez a kombinált rendszer a különböző rétegek lakáshoz jutási lehetőségeit,megfelelő lakásosztályba tartozását,a rétegek térbeli eloszlását.

II.2./c. Lakásrendszer-lakásosztályok-térbeli elhelyezkedés

A jelenlegi átlagos kereseti szinthez képest legjobb anyagiakkal rendelkezők általában kiesnek azokról a területekről, ahol államilag erősen dotált lakások épülnek.Másrészt az igényjogosultak közül sokan inkább a magánerőből való épitést vállalják, a többéves,hosszu várakozás helyett.A családiházas,társasházas területekre való költözésnél két tendencia figyelhető meg.

Azok egyik, a társadalmi ranglétra magasabb fokán állók "elit negyedbe" költözése /Sashegy,Pasarét,Szabadság hegy,Rózsadomb/. Ők azok,akik jobbára csak saját anyagi erejükre támaszkodhatnak, de ez elég szilárd és nagyvolumenü ahhoz,hogy az igen magas telekárakat,épitési költségeket megfizethessék.Ezeket a drágább területeket azután az ittlakók státuszjegyekkel ruházzák fel. Ezek a szimbólikus értékek itt is nehezen választhatók külön a valódi adottságoktól. /jó levegő,szép kilátás,csend/

Az önerőből épitkezők másik csoportja sokkal heterogénebb rétegmegoszlásu.Főleg középkoru munkásokból,alkalmazottakból áll,akik már megengedhetik maguknak,hogy önállóan ilyen nagy beruházáshoz kezdjenek.Kereseti szinvonaluknak megfelelően kisebb-nagyobb hitelek segitik őket,s saját fizikai erejüket is felhasználják a házépitésnél.Igy kevesebb "belépő" pénzzel is viszonylag jó házat tudnak maguknak épiteni.A telek megválasztása erősen függ náluk annak árától,inkább az olcsóbb pestkörnyéki,pesti oldalon telepednek meg.Státusz elképzeléseik is részben mások,mint az előző csoport tagjainak.Valamivel fontosabb szerepet kap a házkörüli kert,ahol zöldséget,gyümölcsöt lehet termeszteni,a sufniban mühelyt lehet berendezni.Ezeknek a családoknak a költségvetése pedig nem közömbös az ilyen lehetőségek iránt.

A közepes illetve rosszabb anyagi erővel rendelkezők népes csoportja megint igen heterogén képet mutat.Általános sémát az ő elhelyezkedésükre nem lehetne felállitani,hisz ők azok,akik a legkülönfélébb módón juthatnak lakáshoz /elvileg/ kereseti szinvonaluktól,családjuk nagyságától,munkahelyüktől függően.Bizonyos tendenciák mégis megfigyelhetők,s ugy tünik ,ezek szoros kapcsolatban vannak lakáselosztási rendszerünkkel.

Ilyen tendencia,hogy a város magjában a népesség fokozatos elöregedése figyelhető meg,mig az állami erőből épült uj lakótelepeken a fiatalok,középkoruak alkotják a többséget. /lásd I./1./ Ez részben magyarázható a lakásrendszer szociálpolitikai meggondolásaival.Ezek egyik leglényegesebbje,hogy a fiatal házasok ,a sokgyermekes családok minnél előbb dotált,olcsó lakáshoz juthassanak.

Másrészt viszont látni kell,hogy az öregek,nyugdijasok szociális helyzete gyakran igen rossz ,igy ilyen meggondolások alapján ők szintén jogosultak lennének az uj lakásokra.Persze a másik oldalon meg ott van,hogy egyrészt az öregek inkább megmaradnak az eddig megszokott lakóhelyükön, másrészről az öregek s t a b i l a n alacsonyabb anyagi helyzete többnyire -az elköltözéssel járó- még igen kis méretü lakbéremelkedést sem teszi elviselhetővé. Ebből számos probléma adódik akkor,amikor az öregeket mindenképpen el kell mozditani régi lakásukból szanálás miatt.

Ezzel az elöregedéssel párhuzamos a belvárost övező területeken épülő lakótelepek "fiatalossága".Az itt lakók azonban nemcsak korukat,hanem társadalmi helyzetüket tekinve is sok hasonlóságot mutatnak.Ennek megvilágitása céljából vegyük jobban szemügyre,hogy milyen módókon lehet ma államilag épitett uj lakáshoz jutni.

1960-65.években állami erőből épitett lakások megoszlása:

- értékesitett szövetkezeti és öröklakás .... 31,2 %
- kötött rendeltetésü lakás ..... 20,0 %
- tanácsi bérlakás ..... 48,8 %

Az 1968-ban állami erőből épitett tanácsi bérlakások megoszlása:

- tanácsi szabad mérlegelési jogkörben ..... 56,0 %
- jogszabályban meghatározott személy javára ..... 20,5 %
- első bérlő kijelölési jog alapján ..... 15,9 %
- egyéb cimen ..... 7,6 %

/forrás 12./

Kik kapták ezeket a lakásokat ?

Az értékesitett szövetkezeti és öröklakások főleg azok számára elérhetőek, akik legalább közepes vagy annál jobb anyagi lehetőségekkel rendelkeznek.

A kötött rendeltetésü lakások valójában egyes vállalatok, intézmények megrendelésére épülnek, fölöttük nem a tanács rendelkezik. Hasonlóan a tanácsi tulajdonu lakások egy részéhez ezt is első bérlő kijelölési joggal az intézmény juttatja dolgozóinak. Megfigyelhetők bizonyos tendenciák, amennyiben a szociális szempontok helyett itt inkább a káderpolitika lép előtérbe. Hisz az épittető, vagy lakásra igényt-tartó szervezet a neki többet érő jó szakmunkásért, nagyértékü szakemberért vállal magára ilyen anyagi terheket.

Az eddigi lakásfajtákból tehát jobbára a jó anyagi helyzetü, szakképzettebb, a munkamegosztás magasabb lépcsőfokain elhelyezkedő csoportok tagjai részesülnek.

A tanácsi bérlakásokon belül a jogszabályban meghatározott személy javára történő lakáskiutalás főleg a szanált lakások tulajdonosait,bérlőit érinti.Ezek között már inkább vannak olyanok,kaik szociálpolitikai meggondolásokból is mielőbb jobb lakáshoz juttatandók voltak.

Az egyéb cimen fenntartott lakásokból a fővárosban főleg a minőségi cserék zavartalan lebonyolitását segitik elő.

Végül a tanácsi szabad mérlegelési jogkörbe tartoznak azok a lakások,amelyek felett valóban a tanács rendelkezik,ahol érvényesithetik a társadalom-politikai szempontokat.Tudjuk,hogy ezen a vonalon milyen hatalmas nyomás nehezedik a tanácsokra. Hogy konkrétan milyen arányban részesülnek az ilyen lakásokból a különböző csoportok,arról nincsenek adataim.Csak annyit lehet az eddigi felmérések alapján feltételezni,hogy a lakásra v á r ó k között a szociálisan rosszabb helyzetben lévők aránya nagyobb, mint az ilyen uton kiutalt lakásokat b é r l ő k között. Ez egyszerüen annak a következménye,hogy a tanácsi szabad rendelkezésü lakások kiutalásánál sem kizárólag a szociális szempontok érvényesülnek,hanem emellett a jobb szakember-ellátottság, a minőségi cserék lebonyolitása,stb.

A szempontoknak ezt a keveredését tükrözik az alábbi adatok:

Egy főre jutó jövedelem	A vizsgálatba bevont uj lakótelepeken állami lakást kapott kiutalás révén
1500 Ft-nál több	52,2 %
1201-1500 Ft	46,3 %
1001-1200 Ft	45,3 %
801-1000 Ft	51,0 %
800 Ft-nál kevesebb	59,1 %

/forrás 13./

Vagyis a legmagasabb és a legalacsonyabb egy főre eső jövedelmü családok nagyobb hányada jutott a legnagyobb kedvezménnyel lakás hoz.Az alsó kategóriáknál ez nyilvánvalóan a szociálpolitika hatására történt igy,a felső kategóriánál pedig az un. egyéb szempontok hatását láthatjuk!

II.2.d. Összegzés

Mivel hiánygazdaságunk egyik legjelentősebb hiány-árujáról van szó,igy nem véletlen,hogy az érte való sorbanállás beszabályozott intézményesitett rendjét alakitották ki.Szociológiai szempontból viszont feltétlenül fel kell hivni a figyelmet arra a jelenségre,hogy a tanácsi b é r-lakáshoz csak bizonyos anyagi státusszal rendelkezők juthatnak és ha az ilyen formában elosztásra kerülő lakásokat koncentrált módon épitik fel,akkor ott társadalmi szempontból is viszonylag homogén embertömeg fog együttélni ; szemben azokkal a területekkel,ahol tanácsi é r t é k e s i t é s ü lakásokra jogosultaknak épitünk lakásokat ; és megint más ember csoportok fognak tömörülni ott,ahol azok kapnak épitési lehetőséget,akik magasabb státuszuk miatt kimaradnak a tanácsi elosztásu lakásokból.

Az államilag s z e r v e z e t t lakásépités esetében két lényeges uj tendenciát is figyelembe kell vennünk.

Az egyik az,hogy az V.ötéves terv folyamán már nemcsak az állami erőből épülő lakótelepeket tervezik meg,hanem a telepszerü magánerős lakótelepek épitését is.Igy nyilvánvaló,hogy az "uj lakótelepek" népességéről egyre kevésbé lehet csak nagy általánosságokban nyilatkozni,mert uj lakótelep is igen különböző társadalmi összetételü lehet,különböző lakásosztályokba tartozók lakhatnak benne.

A kört csak az állami lakótelepekre szükitve sem szabad meggondolatlanul általánositanunk,mert ilyen méretü lakótelepépitkezésnél és ilyen strukturális viszonyok között nyilvánvalóan kialakulnak az állami lakótelepek közti státusz különbségek is. Ahogy ezt Csőregh Éva megfogalmazta: "Igy alakult ki a közvéleményben az "elit" budai,óbudai,a "középszerü" pesti és a "proli" peremkerületi lakótelepek rangsor-hierarchiája."/14./

És ami még egy uj szempont,az az,hogy lakótelepen belül is nagy eltérések lehetségesek,a "homogenitáson" belül.Ez a tendencia csak erősödni fogaz által,hogy egyre nagyobb teret nyernek az un.tanácsi értékesitésü lakások,/ s ezzel a más lakásosztályba tartozók / az uj lakótelepeken.(x) Egy lakótelepen belül tnácsi bérlakások és tanácsi értékesitésü lakások találhatók,de nem akármilyen módon.Ahogy ezt a központi ajánlás megfogalmazza : "Az,hogy egy épületen belül több működési forma / bér vagy szövetkezeti,az én megjegyzésem / legyen,már szociológiai /sic!/ meggondolásokból sem kivánatos,hiszen az ott lakók számára gyakran nehezen érthető és nehezen magyarázható viszonylatokkal jár /más-más fizetési és fenntartási kötelezettségek ugyanolyan lakásokra stb/." /15./
És egy-két mondattal odébb :"A helyes előkészités az,ha a lakótelep bizonyos részein viszonylag elkülönülten /sic!/ helyezik el a bérlakás,a szövetkezeti lakás és a társasház céljára szánt épületegyütteseket." /16./

Vagyis hogy a különböző lakásosztályokba tartozók nehogy "rossz szemmel nézzenek egymásra".

Azonban már az első benyomások is azt mutatják,hogy az emberek igenis tudatában vannak annak,hogy a lakótelep mely házaiban,utcáiban vannak szövetkezeti és mely háztömbökben vannak bérlakások.S mivel az egyik vagy a másik fajta lakáshoz jutást közvetlenül az egy főre eső átlagkereset határozza meg,ezért az itt

élőkben rögtön az is tudatosul,hogy hol laknak a "gazdagabbak", a "jobbak", és a "szegényebbek". Békásmegyeren már kialakult az "elől",ahol a szövetkezeti lakások vannak egy utcában,és a "hátul", ahol ugyanolyan minőségű,de bérlakások vannak.

II./3. Városépitési folyamat

A szivós adottságként örökölt régi városbeépitési módot ismertnek feltételezve /lásd bővebben 17./ most csak a város arculatának 30 év alatti, illetve az ezután várható változását tekintem át,a számunkra lényeges szempontokat figyelembe véve.
A szocialista városfejlődésre a leglényegesebb hatást az állami lakótelep épitkezés gyakorolja.Egyrész közvetlenül azzal,hogy a város mely részén épülnek fel maguk a lakótelepek,másrészt közvetve azzal,hogy mely területeket hagyják meg a magán-, társasház épitők számára.Éppen ezért kövessük először végig,hogy a város mely területén jöttek, illetve jönnek létre ezek a lakótelepek. /Térképen lásd a 2.mellékletet/

1945-60 között csak szórványos lakótelepépitkezéssel találkozhatunk.15 év alatt csak itt-ott épült egy-egy lakótelepnek nevezhető épületegyüttes,hagyományos technológiával,a külső körutat övező területeken.

1960-65 között,az I. 15 éves lakásépitési terv első öt évében már egységesebb koncepció alapján,jellegükben hasonló,általában 4-5 emeletes,házcsoportokat alkotó,hagyományos technológiával készült lakótelepek épültek.Ezek a lakótelepek nagyjából a Nagykörutat közvetlenül övező területeken /Árpád hidfői,Újvidék téri,Harmat utcai,József Attila lakótelep,Lágymányosi/ illetve

D-K Pesten épültek /Lakatos uti,Vörös Október uti,Pannonia utcai/. Vagyis a viszonylag sürübben beépitett övezetben,de jórészt meglévő szabadterületeket felhasználva jöttek létre.

1965-7o-ig majdnem kétszerannyi lakótelep épitkezést kezdtek meg,mint az előző 5 éves tervekben./11 helyett 21et/ Ekkor is még döntő módon hagyományos technológiával,4-5 szintes házcsoportok kialakitásával folyt az épitkezés /Kacsóh Pongrácz uti, Nagy Lajos király uti,Hengermalom utcai.../.Ezek is részben követik a Nagykörut külső vonalát /Árpád fejedelem uti,Pozsonyi uti,Fogarasi uti,Egressy téri,Kőbánya városközpont,Kelenföld I./, részben viszont már messzebb is épitkeznek,mint pl.a pesterzsébeti KISZ-lakótelep,Pesterzsébet városközpont,Csepel városközpont stb.
A szabad területeket felhasználó lakótelepek mellett már fokozottabban találhatunk olyan lakótelepeket,amelyek valamelyik városkörnyéki volt község,ma városrészközpont szanálásával egybekötve épültek fel.

197o-75-ig terjedő időszakban már nagy ütemben épültek a paneles technológiát felhasználó nagy, ill.később naggyá fejlesztendő lakótelepek.Elkezdődött Óbuda átépitése,Ujpest,Kispest városközpontjának,folytatódott Pesterzsébet,Csepel városközpontjának épitése.Épült a Fehérvári uti,Őrmezői,Kelenföldi lakótelep.Különösen nagy sullyal épült Észak-Pest:Ujpalotai lakótelep; Észak-Buda: Óbudai lakótelep; Dél-Buda: Fehérvári ut,Őrmező,Kelenföld, és Csepel.Ezek már komoly mértékben megváltoztatták egy-egy városrész arculatát.Ugyanakkor azt is látjuk,hogy nagyjából ugyanabban a sávban,övezetben mozognak továbbra is.

1975-8o-ig terjedő tervidőszakban a második 15 éves lakásépitési terv első 5 évében eddig nem látott méreteket öltött az állami lakótelep épitkezés. 28 állami lakótelepet és 13 telepszerü magánerős lakótelepet kezdtek,kezdenek el épiteni.

Ezek jórészt még mindig ugyanabban a sávban épülnek,mint az eddigi lakótelepek.Ilyen a Gyöngyösi uti,Ujpest központjában épülő,Valéria,Kőbánya-Ujhegyi,Kispesti,Állami lakótelep,pesterzsébeti stb. Ami merőben uj és jelentős, az egyrészt Békásmegyer,amely teljesen kivül esik az eddig épités alá vont területeken.Ujonnan feltárt szabad területre épül,igen nagy ütemben,méretekben.Másrészt ujszerü a Rákoskereszturon elkezdődött épitkezés,amely -az eddigi állami célcsoportos épitkezésekből teljesen kiesőkelet-pesti peremkerületek egyike.

Vagyis ebben a szakaszban kezd erősödni az a tendencia, hogy bár a hangsuly még a "hagyományos lakótelepi övezet" épitésén van,de már az azon kivül eső peremterületeket is kezdik feltárni a lakótelepi épitkezés számára.

1980-85-ig terjedő időszakban folytatódik ugyanabban a sávban a nagy lakótelepek épitése.Megfigyelhető,hogy a messzi kelet-pesti,rákoskereszturi épitkezés kivételével az összes többi lakótelep egy É-D-i sávban épül továbbra is,és azon belül is az egyre északibb és délibb területeken.Az északi vonal megerősödését bizonyitják a Csillaghegyi,Kaszásdülői,Káposztásmegyeri, Ujpesti,Telepes utcai épitkezések; mig a déli vonalon épülnek a Kispesti,Vörös Hadsereg uti,Nagykőrösi uti,pesterzsébeti,csepeli, Budaőrsi uti lakótelepek

1985-90-es tervidőszakban tovább folytatódik a kifele irányuló tendencia;Koncentráltabban,de nagyobb léptékben épülnek majd a lakótelepek.Három lényeges mozzanata lesz ennek az időszaknak.

Egyrészt messze a város peremén,a város határra szinte ráfektetve folynak majd hatalmas épitkezések.Ilyen: Káposztásmegyer,Ujpalota,Külső Kerepesi ut,Pesterzsébet,Csepel-Királyerdő.

Ezek jelentős hatást fognak gyakorolni az egész város szerkezetére.

Másrészt egy eddig nem látott méretü rekonstrukció lesz a XIII.kerületben,egy olyan "szélességi körön" ,övezetben,ahol eddig ilyen nagy épitkezés egyáltalán nem volt.Ezzel Budapest egyik jelentős "történelmi" kerülete kap majd merőben ujx arculatot,változik meg szerkezetileg teljesen.x

Harmadrészt az eddigi józsefvárosi tapasztalatokat felhasználva erőteljesebb rekonstrukció várható a belső-pesti régi, leromlott városrészekben,a VII.VIII.IX.kerületben.Ez az erőteljes rekonstrukció természetesen nem független attól,hogy közben a peremkerületek népessége erősen megnövekszik,egyre inkább szivják kifelé az életképesebb lakosságot /erről még később lesz szó/.

Végül van a tervnek egy alternativ javaslata is arra az esetre,ha az állami vezetés egy még nagyobb volumenü lakásépitési tervet is elfogadna.Ez számunkra annyiban érdekes,hogy föltárulnak előttünk a távolabbi tervezői elképzelések.Eszerint a Bécsi ut külső részén,Aranyhegyen épülne egy igen nagy lakótelep,eddig épités számára fel nem tárt zöld területen.Másrészt Káposztásmegyer és Ujpalota még jobban kiépülne,gyakorlatilag a város határán belüli maximumig elmennének.A terv szerint még Pesterzsébet lehetne növelhető.És végül a tervezők felvetik egy igen nagy épitkezés lehetőségét Rákoscsabán,de ez különböző okok miatt inkább csak fiktiv elképzelés marad.

xÉrdekesség képpen talán érdemes megjegyezni,hogy Angyalföld,annak is leginkább Ujlipótváros felé eső területei ezt megelőzően is épitészetileg "élen jártak" az uj stilusok,technológiák tekintetében.Bauhaus stilusu,felfogásu lakóháztömbök is itt épültek elöszőr egységes koncepció alapján elhelyezve.

Összegzés

Jól láthatjuk,hogy az állami lakótelep épitkezések kizárólag egy É-D -i sávban,illetve egy É-K-D -i félkörben valósultak meg.Ebbe ékelődik bele a Külsö-körut által határolt jelentős nagyságu sürün lakott terület.Itt a Külsö-körut és a Nagy-körut közti területen jelentősebb lakótelep épités nem folyt,illetve a Nagy-köruthoz közel eső területeken bizonyos rekonstrukció a 85-9o-es években várható.Ebben a sávban kivétel Angyalföld,ahol komolyabb modernizálás folyik,illetve lesz a jövőben is.

A Nagy-körut által bezárt félkör -vagy a budai oldallal egybevéve teljes kör- kiesik az uj lakótelepek épitéséből, Érthető okokból,mivel itt a város történelmi arculatának megőrzése elsődleges befolyásoló tényező.Mindenesetre nagyobb rekonstrukció sem várható,ami elgondolkodtató.

Nem épült lakótelep egész Ny-Budán,ahol erre a domborzati viszonyok kevésbé adnak módot.Ezt a területet az egyéni erőből épitkezők épitették/épitik be magán-.társasházakkal.

Végül hatalmas kelet-délkelet-pesti területeken se épült lakótelep,s itt a volt városokkörülvevő községekre füződtek fel a magánerőből épitkezők kertes házai.Jórészt ezeken a területeken folyt a magánerős épitkezés az alatt a 2o év alatt,1945-65-ig,amikor is az állami lakásépitkezés még jóval alacsonyabb szinten mozgott,s ugyanakkor hatalmas bevándorlás is jelentkezett az erőltetett ütemü iparositás és kollektivizálás hatására.Ekkor ezek a peremkerületek hatalmas mértékben megduzzadtak,mindenki próbált magának épiteni itt valamifajta házat.../ A budai és pesti magán-,társasházas területek státusz különbségéről már szóltunk./

Vagyis összefoglalva a 3o-4o éves lakásépitések eredményeképpen a következő városszerkezet jött létre :

1. Északi Peremterület :

Itt rengeteg embert tömöritő lakótelep-konglomerátumok találhatók,amelyek a "zöld mezőre" épültek,és nem kapcsolódnak szervesen a város egész infrastrukturális,intézményi hálózatához. Gyakorlatilag alvó-városok a városon belülre helyezve.

2. Egyéb Peremterületek :

Kelet,Dél-Kelet,Dél-Pest,Dél-Buda,Csepel.Hagyományosan családi-,magánházas terület,falusias viszonyokkal,jórészt a fővárosba feláramlók első letelepedésének nagy területei.Problémáival együtt inkább hasonlit az agglomeráció községeihez,városaihoz,mint a belsőbb területekhez.

3. Kelet-Buda :

Részben hagyományosan,részben ujjólag magán-,társasházas terület,jó adottságokkal.A laza épitési mód ellenére sem falusias jellegü.Látszik,hogy itt nem a faluról városba áramlók,hanem a már urbanizált népesség épitkezik,hogy a városi élet előnyeit annak hátrányi nélkül élvezhesse.

4. Vasutigyürü-Külső-körut Közti Terület :

Ezt a félkört lehet talán "lakótelepi gyürü"-nek nevezni,mivel zömmel itt épültek az uj lakótelepek.Ez volt a város körüli övezet belső,leginkább beépitett része még a Kis-Budapest korszakban.Részben a volt községközpontok,ma városrészközpontok megerősitése képpen épültek itt lakótelepek,részben a köztes nagy zöld területeket épitették be ilyen lakótelepekkel.

5. Nagy-körut Külső-körut Közti Terület :

Jórész sürün beépitett, a hagyományos /milleneumi/ városképhez,épitési módhoz hasonló terület.Igen öreg,régi lakásállománnyal,leromlott fizikai viszonyokkal.Angyalföld,Józsefváros kivételével ezen a területen nagyobb épitkezés nem volt,a jövőben bizonyos rekonstrukció várható.

6. Nagy-körut Határolta Terület :

/Budai is/ Tradicionális,történelmi városrész,adminisztrációs,kereskedelmi,kulturális központ.Egyben lakóterület is.~~xx~~
A lakások átlagban közepesen felszereltek,állaguk viszont erősen megromlott,a régi épitészeti hibák jegyeit minden tekintetben magukon hordozzák.A területen a jövőben sem kerül sor nagyobb rekonstrukcióra.

III. FEJEZET

Összevont tipológia

Az I. fejezetben az ember csoportok - lakás - városrész kapcsolatokat összefoglaló tipológia /I.§5. / általánositása és a legutóbb lakás - városrész - város kapcsolatokat összefoglaló tipológia / II./ aggregálása révén a következő általános tipológiához juthatunk:

I. Bolygó Lakótelepi Övezet :

/ 1 + B / A város magjától távol,alvóváros-szerüen, jelentős számu, átlagban közepesen kvalifikált,középrétegbe tartozó ember lakhat itt uj,komfortos,viszonylag kicsi tanácsi értékesitésü, illetve bér lakásban.Ismervén a lakásépités jelen- és jövőbani ütemét,várható,hogy ezek a bolygó lakótelepek - az "át szivárgások"xhatására- idővel ,egyre gyorsabban alacsonyabb státuszu területekké fognak válni.

II.Pesti Családiházas Övezet :

/ 2 + E / Az agglomerációhoz hasonló problémákkal küszködő peremterület.Általában alacsony képzettséggel rendelkező, elsőgenerációs városiak laknak itt falusiasan épitett ,rosszul felszerelt magántulajdonu lakásokban.Az övezet alacsony státuszunak tekinthető,s a városépitési tendenciákat figyelve ez a státusz idővel valamennyire nőni fog.

III. Budai Kertváros Övezet :

/ 3 + A / A város magjához szervesen csatlakozó,igen jó lakásokkal rendelkező terület,ahol dominánsan fiatal,értelmiségi, egyetemet végzett családfő-vezette "normál" családok laknak magán-, illetve társasházakban.Az övezet státusza földrajzi,társadalmi és infrastrukturális előnyei miatt a társadalmi fejlődéssel párhu-

zamosan növekszik.

IV. Lakótelepi Vegyes Övezet :

/ 4 + B,D / Az átmeneti övezet és a perem területek közt elterülő,vegyesen beépitett terület.A volt község központok -ma városrész központok- fejlesztéseképpen és a meglévő, a centrumhoz viszonylag közeleső szabad területek felhasználása révén zömmel itt épültek fel 3o év alatt az állami lakótelepek.Ezért jellemző az övezetre,hogy nagy különbségek vannak a lakótelepi és nem-lakótelepi területei között.A lakótelepi részeken középkoru,legalábbis érettségizett családfő vezette középprétegbeli,"normál" családok a dominánsak,amelyek általában valamilyen jól felszerelt tanácsi vagy szövetkezeti lakásban laknak. Az ezeket körülvevő nem-lakótelepi részeken pedig,dominánsan öreg,alacsony végzettségü családfő vezette "csonka" családok a dominánsak,amelyek rosszul felszerelt tanácsi vagy magán tulajdonu lakásban laknak. Az övezet státuszát egyre inkább az uj lakótelepek határozzák meg,s a jelek szerint ez a státusz egyre növekszik.

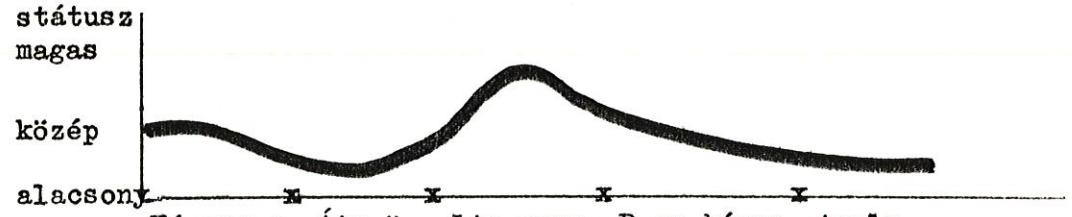
V. Átmeneti Övezet :

/ 5 + D / A város magja és a lakótelepi-vegyes övezet között terül el.Döntően tömör,sürün beépitett régi,rosszul felszerelt,jórészt tanácsi bérlakásokkal rendelkező terület. Lakossága öregnek nevezhető,sok a "csonka" család,s a népességnek nagy százaléka alacsony végzettségü munkás,vagy volt szellemi,fizikai foglalkozásu nyugdijas.Az övezet státusza nagyon alacsony és valószinüleg még süllyedni is fog,amig komolyabb rekonstrukciók meg nem indulnak.

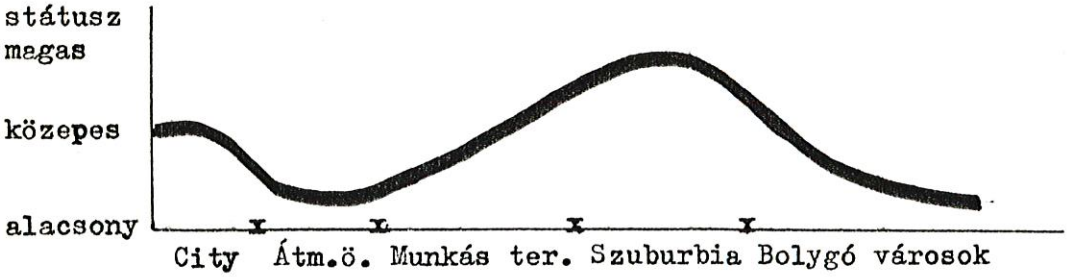
VI. Városmag :

/ 6 + C / Nagy-körut által közrefogott terület.Adminisztrativ,kereskedelmi,kulturális központ, egyben lakóterület is.Igen sürün beépitett,jórészt elöregedő fizikai állapotu terület. A benne lakó népesség is öregnek tekinthető,jelentős a "csonka" családok aránya.Dominánsan munkás,alkalmazotti,közepes végzettségü családfő által vezetett családok laknak átlagban közepes minőségü tanácsi bérlakásokban itt. Az övezet státusza -a bennelakás szempontjából- közepes,a társadalmi,technikai fejlődéssel párhuzamosan egyre csökkenő.Rekonstrukció esetén növekvőbe is átcsaphat.

Egy képzeletbeli metszetet véve K-Ny -i irányban a pesti oldalról a következő kép rajzolódik elénk az empirikus vizsgálatok eredményeképpen :

Ellentétben a "klasszikus" modern város metszetével, amely a következőképpen néz ki altalánosan :

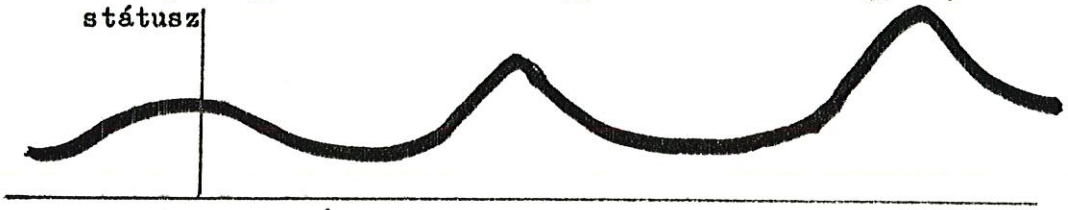

/ 18. /

A fő eltérést az állami lakótelep épitkezés által létrehozott lakótelepi-vegyes övezet okozza.Immár az empirikus vizs-

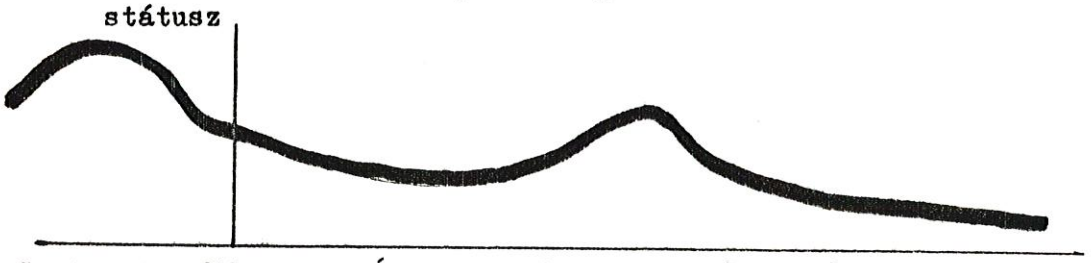
gálat eredményeképpen bizonyitottnak tekinthetjük azt a feltételezést,hogy "A pénzeszközök egyenlőtlen elosztáaa következtében legtöbb városunkban a városmag viszonylag kevésbé,a belvároshoz csatlakozó tömör beépitésü terület -Budapesten a Nagykörut és a külsőkörut közötti sáv,...- annál inkább érezhető fizikai leromlásnak indul." "Uj lakótelepeink a fizikailag leromló városrészeikből mondhatni kiszivják az onnan egyébként is eltörekvő magasabb jövedelmü és dinamikus csoportokat." /19./

Másik eltérés -természetföldrajzi okokból is következő-en- az,hogy a város peremén nem alakult ki magas státuszu kertváros,mivel ennek szerepét a budai domdvidék tölti be. Ezért, a lakótelepi-vegyes övezetet is figyelembevéve nem egy ilyen :

Városmag Átm.ö. Ltp.vegy. Munkás cs.ház. Szuburbia Agglo.

városszerkezet jött létre,hanem egy ehhez hasonló :

Szuburbia /Kertvár./ Városmag Átm.ö. Ltp.vegy. P.cs.ház. Agglo.

Másrészt -szintén részben természetföldrajzi- ,gazdasági és várostervezési /!/ okok eredményeképpen egy a Duna folyásával párhuzamos É-D -i vonalra koncentrált lakásépités figyelhető meg.Ezért a városnak főleg az északi részén,a lakótelepi-vegyes övezet után rögtön egy bolygó lakótelepi övezet "zárja el az utat" a kertvárosi épitkezés elől,amely csak ezt "átugorva" sokkal messzebb valósulhat meg.

Azt hiszem,hogy a város szerkezetével kapcsolatos bizonyos átfogó,általános, ugyanakkor rendszerezett kép megalkotásához jó eszközül szolgálhat egy ilyen jellegü tipizálás,modellizálás.

Ugyanakkor annak érdekében,hogy világosan lássuk magunk előtt az ilyen általánositott tipizálás hatókörét,korlátait is, egy példát mutatnék be.A 3.sz.mellékletben térképeket láthatunk a belső-pesti városrészekről /Teréz-,Erzsébet-,József-, Belső-ferencvárosról / .Amint látjuk,a meglévő dimenziók szerint ezek az egységek is igen heterogének a "homogenitáson" belül.

Ha most még lejjebb megyünk egy lépcsőfokkal /léptékkel/ és megnézzük,hogy például a Belső-Erzsébetvároson belül háztömbönkénti /!/ nagyságrendek esetén milyen kép kapható, akkor azt látjuk,hogy még az ezen belüli "homogenitás" is csak statisztikai átlagok eredményeképpen fogalmazódott meg,s ezek mögött az átlagok mögött szignifikáns eltérések huzódnak! A legszembetünőbb,ahogy a jelentős határoló utak mentén lévő háztömbök speciális státusza /!/ kirajzolódik.

Valószinüleg,ha még mélyebbre szállhatnánk és háztömbön belül különböző frontokra néző,különböző szinteken elhelyezkedő lakásokat és bennük lakókat hasonlithatnánk össze, akkor még érdekesebb "ember-környezet morfológia" rajzolódna a szemünk elé.

Ugy gondolom,hogy ezeknek a szinteknek a felvillantása több városszociológiai elmélet és módszer ujra végig gondolását segitheti elő. Nem véletlen,hogy már a bevezetőben emlitettem és még a IV.fejezetben is visszatérek arra,hogy mindig tudatában kell lennünk annak,hogy mikor milyen szinten,milyen vonatkozási körben mozgunk.

IV. FEJEZET

A városon belüli térbeli elhelyezkedés fő következményei

Eddig adatokra támaszkodva megvizsgáltuk az ember - lakás - városrész kapcsolatokat /I.fejezet/ és a lakás - városrész - város kapcsolatokat /II.fejezet/.Majd összegeztük mindezt és felrajzoltuk az ember/csoportok/ - lakás - városrészek - övezetek/zónák/ - város kapcsolatokat /III.fejezet/.

Láttuk,hogy az egyes embercsoportok,lakás fajták,városrészek meghatározott rendszer szerint helyezkednek el a városon belül.Megpróbáltuk megmutatni azokat a fő okokat is, amelyek ezt a térbeli rendszert létrehozzák.

Most marad az a nagyon lényeges,de ugyanakkor nagyon nehezen megválaszolható kérdés,hogy ez a térbeli elhelyezkedés mit eredményez,miért érdekes számunkra.Ezzel kapcsolatban két k kérdéskört emlitenék.Az egyik a városfejlesztés,városépitészet kérdése, a másik az embercsoportok integrációjának,kommunikációjának,életmódjának kérdéscsoportja.

IV./1. Városfejlődéssel kapcsolatos következmények

A városfejlesztéssel összefüggésben ,mint "outsider" csak néhány felmerülő problematikus eredményt emelnék ki.

Az első a város erőteljes észak-déli irányu fejlesztése.Figyelembe kell vennünk /ahogy azt a tervezők is teszik/ ,hogy az egyre nagyobb méretü lakótelepek létrehozásának alapvető technikai kritériumai vannak.Ilyen az ivóvizzel való ellátottság,illetve a szennyviz tisztitás,elvezetés szükségessége.A város északi és déli részén a Duna mentén épülő nagy lakótelepek az

eddig meglévő és továbbfejleszthető adottságokat /Szentendrei szigeti és Csepel szigeti ivóvizkitermelő rendszereket/ optimálisan ki tudják használni.Az észak-pesti szennyviz derítő nagy kiemelt beruházásként épül, és Dél-Pesten is tervbe van véve egy ilyen derítő felépitése.Mindezekkel összefüggésben azonban arra is tekintettel kell lennünk,hogy ez az észak-déli irányu terjeszkedés a városon belüli közlekedésre igen nagy terheket ró. Megnyulnak a vonalak,ki kell vinni a Metro-t /gyorsvasut formájában/ nagy távolságokra,ez meglehetősen költséges müvelet.Az utazási idők meghosszabbodnak,és tulajdonképpen az észak-déli közlekedési hálózat /ut,gyorsvasut/ nincs is fölkészülve ilyen nagy népesség napi szállitására. /Gondoljunk csak arra,hogy már ma milyen jelenetek játszódnak le csucsforgalom idején a Metro egy-egy állomásán./A Metro áteresztőképessége már ma elégtelennek mondható /kis állomások,három-mozgólépcsős rendszer.../. Pedig a felszinfeletti tömegközlekedésnek egyre inkább a felszin alá /vagy legalábbis külön zártpályára / kell szorulnia,helyet adván a szintén növekvő személy-és tehergépkocsi forgalomnak.

Másik városfejlődési probléma,hogy az északi,nagy lakótelepi zóna szabályosan elzárja az egyik irányban a város más jellegü fejlődésének utját.Ez a más jellegü fejlődés -kertes ház épités,kertvárosba törekvés - törvényszerüen egyre erősebben utat tör magának a társadalom,a város fejlődésével párhuzamosan.Egyre szélesebb rétegek számára válik igénnyé és egyben reális lehetőséggé is ez a "lakásmód".

Ez a "természetes ütemü" folyamat azonban esetünkben egy idő után valószinüleg lökésszerüen fog felgyorsulni.Amikoris az uj lakótelepi lakástuladonosok már tuljutottak a lakás birtokba vételének kezdeti örömein,s kezdik szükebbnek érezni majd ezeket

a 36-46 m^2 -es lakásokat /a gyerekek is gyarapszanak, felnőnek közben/.Ekkor valahol elkezdenek helyet keresni maguknak a "természetben". Itt lép be az északi lakótelepi zónával kapcsolatos városfejlesztési probléma,mivel ezek az igények csak ezt a zónát "átugorva" ,a várostól jóval nagyobb távolságra realizálódhatnak. Ez ujabb ellátási,közlekedési problémákat vet fel.De ebbe most ne menjünk tovább bele. Még csak annyit,hogy a probléma éppen onnan eredeztethető,hogy az az északi terület még mindig viszonylag jobban ellátott,mint a többi peremterület,természeti adottságai is jók,van bizonyos státusza is,s mindez éppen erre vonza a kifele törekvő,kertesházra vágyó városiakat.

Végül még egy, a város fejlődésével kapcsolatos problémáról kell szólnunk.A városközpontban lévő lakóházak,lakások rossz állaga,szinvonala és az itt található kereskedelmi,adminisztrativ stb. funkciókat ellátó intézmények szinvonala /szintje/ között igen nagy szakadék huzódik.Ezen az egészen kis területen koncentrálódnak nemcsak a város,de az ország legfontosabb adminisztrativ,kulturális,tömegkommunikációs,kereskedelmi stb.intézményei, s mégis a városrész státusza a "bennelakás" szempontjából meglehetősen alacsony./Ez eredménye a rossz lakásviszonyoknak,udvari, levegőtlen,sötöt lakásoknak,gyermekintézmények szükösségének, játszóterek hiányának stb./ Ez az ellentmondás pedig odavezet,hogy azok, akiknek az itteni viszonyok nem megfelelőek és módjuk is van rá,azok elköltöznek,maguk mögött hagyva azokat,akiknek erre az elköltözésre nincsenek meg a lehetőségeik.Igy éppen a legértékesebb belső területen egyre kevesebben laknak,másrészt az ittmaradók közül sokaknak a saját lakásuk karbantartására,fejlesztésére sincs meg a lehetőségük s igy a terület fizikailag is fokozatosan egyre rosszabb és rosszabb lesz.Városépités szempontjából pedig nemcsak

az az érdekes,hogy a nagy "zöld területeken" hogyan ~~hogyan~~ lehet gazdaságosan lakást felépiteni,hanem az is,hogy a sürü intézményhálózattal rendelkező területek adottságait milyen intenziven tudjuk felhasználni !

IV./2. A "belakhatóság"-gal kapcsolatos következmények

Végül vázlatosan nézzük meg,hogy a térbeli elhelyezkedés az ember - lakás - városrész - város rendszerben hogyan hat vissza az emberekre,hogyan befolyásolja azok életmódját,kommunikációját,integrációját.Ki kell emelni,hogy csak vázlatosan, egy-két kérdést kiragadva fogok erről irni,márcsak azért is,mert eddigi ismereteimet nem tartom elégségesnek ahhoz,hogy ezt az igen összetett témát átfogóan elemezhessem. /lásd erről 2o./

Mindenekelőtt azonban nyomatékosan le kell szögeznem, hogy a lakásmódnak,a térbeli elhelyezkedésnek az életmódra gyakorolt hatását nem akarom eltulozni,pusztán dolgozatom témájából adódik,hogy én most csak ezekkel a hatásokkal foglalkozom.

IV.2./a. Lakás :

Az,hogy a lakás közvetlen és lényeges hatással van a benneélők életvitelére,életmódjára,az nagyjából nyilvánvaló mindenki számára.Mint Losonczi Ágnes irja "A lakás az életlehetőségeknek nemcsak a skáláját szabja meg - tehát hogy mi mindenre lehet alkalmas a védelmi,biológiai,családi,társas funkciók ellátása terém - ,hanem megszabja az élet kőbe formált kereteivel az együttélés minőségét,a mindennapi élet menetét,szintjét,tartalmát, sőt hangulatát is. ..." /21./

A lakás azon kivül,hogy "életkeretet" biztosit,egyben jel is. Jelzi a bennelakó státuszát.[x] A rossz lakásban lakó sza-

[x] Nagyszerüen példázza ezt a "tisztaszoba" hagyománya, ahol tárgyiasulva tárul elénk a státusz-mutogató funkció./Lásd köv.lábj./

badkozik,ha idegen lép be hozzá,kicsit szégyenli,hogy ő csak "ennyire vitte". A jó lakásban lakó büszkén mutogatja lakását,s mivel a lakás "minden szükséglet közül a legnagyobb anyagi termelési érték,másrészt... a legmaradandóbb,a legtovább él.." /23./, ezért lakása egész életének,életmódjának igazolásaként,sikere bizonyitékaként szolgálhat. Ezeket a társadalom által gerjesztett pszicsikai tényezőket is figyelemmel kell kisérnünk,amikor azt vizsgáljuk,hogy miért is elégedetlenek vagy elégedettek egyesek lakás helyzetükkel.A lakáshoz jutással az egyénnek nem pusztán anyagi körülményei,feltételei változnak meg,hanem a státusza is nő,emberi magatartása is átalakulhat./lásd erről még 24./

Amellett,hogy aki már lakáshoz jutott,annak nő az önértékelése,mert ő képes volt házat épiteni,lakást venni,vagy kiérdemelte az államtól a lakást,egyben egész fogyasztási struktúrája,szabadidő eltöltése megváltozik.Már másra is fordithatja pénzét,felszabaduló szabadidejét.[x]

Másrészt akik még nem jutottak lakáshoz,azok amellett, hogy lakásmódjuk nem ad megfelelő keretet életmódjukhoz,többnyire anyagi erejüket, szabadidejük nagy részét is a lakáshoz jutásnak kénytelenek alávetni.Ez vagy azt jelenti,hogy valóban mindent alá-

[x]/előző oldalról/ " van egy szoba - minden szükösség ellenére - ,a legszebben berendezett,ami éppen attól olyan rendes, szép és tiszta,mert használaton kivül van.Nem került be a mindennapok vonzásába,léte,értelme egyszerüen az,hogy legyen.S ami a lakásban szép és nem állandó használati közönséges tárgya,az ott legyen egybegyüjtve.Lényege,hogy ne használatra,élvezetre,hanem egy ritka vagy fiktiv lehetőségre készenlétben álljon,s mutogatni lehessen a mindennapoktól elválasztott használaton kivüli létét." /22./

[x]Részben ez is magyarázata,hogy miért olyan lényeges kérdés az uj lakótelepeken /ahol jórészt ilyen népesség lakik/ a szabadidő eltöltésével kapcsolatos infrastrukturális hálózat megléte,milyensége.

rendelnek ennek a célnak,és életvitelük kiteljesedését "elhalasztják" ,addig "csak kihuzzák valahogy" ,vagy ha ez az "elhalasztás" reménytelen,kevés eszköznek tünik a cél eléréséhez,akkor viszonylag passzivan,apatikusan "várakoznak" a lakásigénylők listáján, majd csak ők is kapnak valahogy...

Empirikus tapasztalatainkra épitve hipotetikusan azt mondhatjuk,hogy a Bolygó lakótelepi övezetben,a Lakótelepi-vegyes övezetben és a Budai kertvárosi övezetben zömmel "befutottak" laknak, ezen belül is az uj lakótelepeken zömmel "lakáshoz jutottak" ,a kertvárosban "lakást épittetők,épitők,vevők" . "Küzdők" és "várakozók" nagy számban a többi övezetben,különösen a Városmag-ban és az Átmeneti övezetben, laknak. Még emlitésre méltó,hogy a lakásért küzdés illetve ellentétje az apátia legkiélezettebben a Lakótelepi-vegyes övezetben és a szomszédos területeken, a lakótelepek mellett de sokkal rosszabb lakásokban lakók körében nyilvánul meg.

IV.2./b. Városrész :

Második vizsgálódási lépcsőnk a városrészek. A városrészeknek a benne lakó emberekre gyakorolt hatásának a vizsgálatakor három szempontot emelek ki:

- a városrész ellátottsága
- a városrész státusza
- a városrészben lakók szocializálódási lehetőségei

A lakásmód hatásánál is lényeges szempontként kezeltük, hogy kik milyen lakásosztályba tartoznak,hogyan részesülnek a lakásokon keresztül a redisztribucióból.A városrészeknél is megállapithatjuk,hogy a különböző területek, s igy áttételesen a különböző területeken lakók eltérő mértékben részesülnek az infrastrukturális szolgáltatások elosztásából.

Ez pedig azt jelenti,hogy az egyes városrészekben eltérőek a város "belakásának" lehetőségei,az eltérő keretek hol korlátozzák,holk kibontakozni engedik az élet különböző szintjein felmerülő igények realizálását.

Esetünkben nyilvánvaló,hogy a "zöld mezőre", a városcentrumtól messze felépitett bolygó lakótelepek lakói vannak a leginkább "bekorlátozva" ,hisz ezeken a területeken se a városias,se a falusias életmód feltételei nincsenek meg,ha pedig részesülni akarnak a város előnyeiből /szolgáltatások,vásárlás,kultura/, akkor "be kell menniük" a városba. Hasonló a helyzet a pesti családiházas övezetben is,azzal az eltéréssel,hogy itt "legalább" a falusias életmód keretei megvannak /gazdálkodási lehetőség/.

Általában az ellátottság tekintetében a budai kertvárosi övezethez és a városmagjához tartozó területek vannak a legjobb helyzetben.Ez a viszonylag jó ellátottság kisugárzik a környező, egyébként infrastrukturálisan is avuló,leromló átmeneti övezetre.

Ha most azt is bekapcsoljuk,hogy vizsgálatunk szerint a különböző városrészekben különböző rétegek,embercsoportok helyezkednek el,eltérő minőségü,tulajdonu,épitésü lakásokban,akkor arra is figyelemmel kell lennünk,hogy egyrészt " ahol területi hátrányok vannak,tehát nincs megfelelő kommunális berendezés,ott nincs megfelelő munkaalkalom,ott nem tudják a gyereket megfelelően iskolába járatni,illetve ott nem tudja ak környezet biztositani a kiemelkedéshez az iskolázottságot és általában a kulturális feltételeket.Ahol a területi hátrányok társadalmi hátrányokat hoznak magukkal,ott nyilvánvalóan az emberi élet belső tere sem térhet el az egész szintjétől és tendenciájától: ott a lakások is szükek és russzul felszereltek.S a hátrányok akkumulálódásához még hozzájárul az is,hogy hy bizonyos,mégpedig erős fordulatot létrehozó fejlődés nem jön létre,akkor ismétlődnek a feltételek, változatlan módon vagy csekély változással ujratermelődnek,módositott formában megismétlődnek,egyre jobban beszoritva az embereket feltételeik szükülő körébe." /25./, másrészt viszont ahol jobbak a körülmények ott ezek fognak körforgásszerüen ujratermelődni.

Ezt az ujratermelődést motiválja még,hogy a különböző városrészeknek az eltérő fekvésből,ellátottságból,lakásviszonyokból adódóan magasabb vagy alacsonyabb társadalmi státusza alakul ki, s igy bizonyos rétegeken belül presztizs kérdéssé,elfogadott dologgá válik itt vagy ott lakni.Ilyen jelenség figyelhető meg a kertvárosba törekvéssel párhuzamosan és az uj lakótelepekre költözésekkel párhuzamosan.

A városrészek infrastrukturális felszereltsége és státusza részben befolyásolják a bennelakók szocializálódásának kereteit,részben azok tartalmát is. Azónban általánosan azt mondhatjuk,hogy ezek a hatások többnyire csak igen áttételesen jelentkeznek,elsősorban azért,mert általában maguk a városrészek is igen heterogének,s igy nem beszélhetünk városrészenként /!/ eltérő szubkulturáról,eltérő integrációs mintákról stb.Jiri Musil a passziv érintkezésekre koncentrálva a következőket irja :
"a fizikaim közelség csak feltétele a passziv érintkezéseknek, viszont annak valószinüsége,hogy valóban kialakulnak-e informális csoportok,maguknak a lakóknak a jellemzőitől függ,abban az esetben pedig,ha heterogén lakosságról van szó,ezen felül még a lakók között fennálló társadalmi és egyéb különbségek természetétől és nagyságától is." /26,/

Ugy gondolom,hogy a térbeli elhelyezkedés szempontjából az emberek szocializálódására valamennyire is számottevően inkább csak a szomszédság,a közvetlen lakókörnyezet hat./lásd bevezetés/ Éppen ezért nem nyilatkozhatunk itt érdemben a tér-életmód kapcsolatról,mivel számunkra általában csak a szomszédságnál nagyobb területi egységekről állnak információk a rendelkezésünkre.

Pedig ha vizsgálni tudnánk a városrészeken belüli kisebb,egymástól eltérő területi egységeket /pl.szomszédságokat/,

akkor valóban módunkban állna,hogy megragadjuk a területi ~~is~~ elhelyezkedés visszahatásának mechanizmusát az egyes emberekre,embercsoportokra.A mostani városrész-nagyságrendig terjedő vizsgálatban~~k~~ felhasznált mutatók mellett /lakás nagyság,komfortosság,laksürüség, lakosság munkajelleg-csoport szerint rétegződése,iskolázottsága stb./ más,ezeknél "finomabb" mutatók lennének szükségesek ahhoz,hogy az ezekben a mikroökológiai egységekben lezajló folyamatokat megfelelően leirhassuk. /Ilyenek lehetnek: devianciák eloszlása/ öngyi~~l~~kosság,bünözés,alkoholizmus /, iskolázottságon belül kisegitő iskolások,egyetemre jelentkezők eloszlása , szociometrikus hálózatok vizsgálata nagyobb csoportokon belül stb./

Nem véletlen,hogy eddig a kutatók éppen az uj lakótelepek esetében viszonylag bátran nyultak olyan témákhoz,mint a lakótelepi környezet - lakótelepi életmód kapcsolata.~~M~~z azért volt lehetséges,mert ezek azok az egységek,ahol a szomszédság és a városrész jellegében,nagyságrendjében egymáshoz igen közel áll.Bonyolultabb,heterogénebb lakóterületek ilyen módszerekkel történő kvázi-mélyvizsgálata azonban csak felületes,ad hoc kijelentésekre adna alkalmat.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Nemes F. - Szelényi I. : A lakóhely mint közösség Bp.1967 /1o6.o./
2. i.m. /1o8.o./
3. i.m. /1o8.o./
4. Ferge Zsuzsa : Társadalmunk rétegződése Bp.1969
5. Szelényi Iván : Azonosságok és különbözőségek.... Bp.1971
   /A szocialista városok és a szociológia Szerk.Szelényi I./
   /26.o./
6. Ferge Zsuzsa : i.m.
7. Ferge Zsuzsa : i.m.
8. Kolosi Tamás : Társadalmi struktura és szocializmus Bp.1974 /137.o./
9. Szelényi Iván : Regionális igazgatás.../Kézirat/ /22.o./
1o. Jiri Musil : Lakásszociológia Bp.1974 /35.o./
11. Jiri Musil : i.m.
12. Szelényi I. - Konrád Gy : Az uj lakótelepek szociológiai problémái Bp.1969
13. Szelényi I. - Konrád Gy : i.m.
14. Csőregh Éva : Lakótelepi iskolások Bp.1978 /8.o./
15. Házi jogtanácsadó 1978/6 /27.o./
16. Házi jogtanácsadó 1978/6 /28.o./
17. Farkas János : Az Ujlipótváros kialakulása Bp.1973 /Szakdolgozat/
18. Városszociológia /Szerk.Szelényi I. Bp.1973/
    E,W.Burgess : A városfejlődés:hipotézisek egy kutatáshoz /151.o./
19. Szelényi I. - Konrád Gy.: i.m. /145.o./
2o. Jiri Musil : i.m. /214.o./
21. Losonczi Ágnes : Az életmód.... Bp.1977 /415.o./
22. Losonczi Ágnes : i.m. /416.o./

I.Melléklet :

A vizsgált városrészek neve,fekvése

1.Pasarét
2.Szabadság hegy
3.Zugló
4.Kelenföldi ltp.
5.Budafoki ltp.
6.Kispest
7.Belső-Erzsébetv.
8.Belső-Józsefv.
9.Belső-Ferencv.
10.Újpest
11.Angyalföld
12.Pesterzsébet
13.Üllői uti ltp.

